

บทที่ 3

การนำเสนอแนวคิด “สตรีนิยม” ต่อชุมชน

จากสถานการณ์ปัญหาและความเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชุมชนมหาราชและฟ้าเปิดที่ผ่านมา ได้สะท้อนให้เห็นถึง “ตัวตน” ของชาวบ้านในฐานะผู้ด้อยที่ไม่ยอมสยบต่อปัญหา และมีความสามารถในการจัดการปัญหามากกว่าจะเป็นผู้รอคอยความช่วยเหลือจากผู้อื่น จากบทที่แล้ว ซึ่งผู้ศึกษาได้นำเสนอถึงประเด็นสภาพปัญหาและสถานการณ์ทางสังคมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และเห็นการเข้ามาขององค์กรจากภายนอก โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชน ด้านที่อยู่อาศัย ที่ทำให้ชาวบ้านมีการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น นอกจากจะแสดงถึงความร่วมมือ ร่วมใจกันระหว่างผู้คนในชุมชนแล้วนั้น ยังรวมถึงความร่วมมือระหว่างเพศที่เป็นการเปิดเวทีให้แก่ผู้หญิงในการแสดงบทบาทสาธารณะอีกด้วย

ในส่วนของบทนี้ ผู้ศึกษาจึงจะนำเสนอให้เห็นถึงพัฒนาการและบทบาทขององค์กรหรือกลุ่มทางสังคมภายนอกที่เข้ามาสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนในพื้นที่ศึกษา ว่ามีอิทธิพลหรือมีส่วนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางอุดมการณ์ แนวคิดและพื้นที่ ของชาวบ้านในชุมชนหรือไม่ มากน้อยเพียงไร โดยเน้นศึกษาเฉพาะกลุ่ม NGOs ที่สำคัญ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนในด้านการพัฒนา และขับเคลื่อนกระบวนการชุมชนภายใต้แนวคิด “สตรีนิยม” และยังเป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจไปสู่แนวคิดสำคัญเรื่อง “ผู้หญิงนักกิจกรรมชาวบ้าน” หรือ “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในงานศึกษาเรื่องนี้

3.1 พลังผลักดันจากภายนอก: พลังแห่งการเสริมสร้างศักยภาพของผู้หญิงรากหญ้า

พลังผลักดันจากภายนอก นับว่าเป็นอิทธิพลส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างแกนนำผู้หญิงและองค์กรชุมชนด้านสตรี กล่าวคือก่อนที่จะเกิดการทำงานของ “ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็ก” ในชุมชนขึ้นนั้น แกนนำผู้หญิงในชุมชนมหาราชและฟ้าเปิด ก็ต่างมีพัฒนาการและพื้นฐานความเป็นมาที่น่าสนใจ ซึ่งเราจำเป็นที่จะต้องทบทวนถึงพัฒนาการหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางแนวคิดของพวกเธอเหล่านั้นด้วย เพราะการมีโอกาสศึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดร่วมกันระหว่างชาวบ้าน (รวมถึงผู้หญิง) กับกลุ่มทางสังคมอื่นๆ ภายนอกชุมชน ได้กลายเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการย้ายตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิง ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศ

การเกิดกลุ่มแกนนำผู้หญิงในชุมชนแออัดขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการปะทะสังสรรค์ ต่อ ยอดและพัฒนาบนพื้นฐานหรือประสบการณ์เดิมรวมถึงจิตสำนึกร่วมของความเป็นชุมชนในชีวิต ของผู้หญิงชาวบ้าน ปฏิสัมพันธ์หรือความร่วมมือระหว่างกลุ่มแกนนำผู้หญิงในชุมชนแออัดและ กลุ่มทางสังคมอื่นๆ ภายนอกชุมชนไม่ว่าจะเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานภาครัฐจึง กลายเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ที่มีผลต่อการก่อรูปตัวตนของผู้หญิงชาวบ้านมาสู่บทบาท ใหม่จาก “แม่บ้าน” สู่ความเป็น “แม่สังคม” ในยุคการพัฒนาภาคประชาชนในสังคมปัจจุบัน

ทั้งนี้ผู้ศึกษาสามารถสรุปพัฒนาการการก่อรูปที่มาจากโอกาสในการสร้างความร่วมมือ จากองค์กรพัฒนาเอกชนที่สำคัญหลักๆ ดังนี้

3.1.1 สิทธิทางเพศ: ความเท่าเทียมระหว่างเพศ

มูลนิธิผู้หญิง กฎหมาย และการพัฒนาชนบท²⁶ (Foundation for Women, Law and Rural Development (FORWARD)) ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นั้นเป็นความร่วมมือที่ เกิดขึ้นจากการทำงานของศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับองค์กรภาคีด้านสตรีระดับ สากล ในพื้นที่ต่างๆทั้งในประเทศไทย และภาคพื้นภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ถึงแม้ว่ามูลนิธิจะเพิ่ง ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการขึ้นในปี พ.ศ. 2545 แต่ที่ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ก็มีการ ดำเนินการทั้งการเรียนการสอนแก่นักศึกษา และการฝึกอบรมด้านสิทธิและการสตรี รวมทั้งเป็น องค์กรภาคีที่สำคัญด้านผู้หญิงมาแต่เดิมอยู่แล้ว ดังนั้นความร่วมมือในครั้งนี้จึงมิใช่สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้น ในร่วมมหาวิทยาลัยแห่งนี้ มูลนิธิผู้หญิงฯ จึงเป็นความร่วมมือระดับภาคีสากลที่เกิดขึ้นเพื่อให้

²⁶ มูลนิธิผู้หญิง กฎหมาย และการพัฒนาชนบท มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ (1) ดำเนินกิจกรรมที่ เป็นการส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าวิจัยในประเด็นความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายในด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม กฎหมาย และตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาชนบทอย่างยั่งยืน (2) ส่งเสริมสนับสนุนให้สตรีสามารถใช้กฎหมายให้เป็นเครื่องมืออย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้สตรีมีพลังในการต่อสู้ เพื่อความยุติธรรมและความเท่าเทียมกัน (3) ส่งเสริมแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ดังที่เสนอไว้ใน ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและในอนุสัญญาองค์การสหประชาชาติ ว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อ สตรีทุกรูปแบบและกลไกระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องอื่นๆ (4) ส่งเสริมสนับสนุนการก่อตั้งและสร้างความ เข้มแข็งองค์กรสตรีในทุกระดับเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ชาย - หญิงให้สอดคล้องกับแนวทางของปฏิญญาสากล สิทธิมนุษยชนและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (5) ส่งเสริมศักยภาพของประชาสังคมเพื่อให้เห็นตัวตน และการมีส่วนร่วมของผู้หญิงอย่างเสมอภาค มีคุณภาพและสร้างสรรค์

เป้าหมายของการพัฒนาสตรีในทุกๆด้านเป็นผลสัมฤทธิ์มากขึ้น และได้เปิดศูนย์ประสานงานขึ้นในบริเวณที่ทำการของศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นอกจากมูลนิธิผู้หญิงฯ จะมีบทบาทและภารกิจหลักในการผลักดันให้หลักการสำคัญที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับความเสมอภาคและเท่าเทียมกันของความสัมพันธ์หญิงชายเป็นจริงในภาคปฏิบัติ รวมถึงการนำไปสู่การแก้ไขปรับปรุงข้อกฎหมายต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้หญิง แล้ว ยังเป็นองค์กรที่ช่วยสนับสนุน เสริมสร้างและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในความสัมพันธ์หญิงชาย และกระตุ้นจิตสำนึกด้านสิทธิมนุษยชนของผู้หญิง เพื่อยกระดับให้เกิดความเท่าเทียมกันทุกด้านในความสัมพันธ์หญิงชาย ตลอดจนสนับสนุนกิจกรรมในทางด้านวิชาการที่สำคัญ เช่น โครงการฝึกอบรมอาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงชนบทภาคเหนือ, โครงการฝึกอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา, โครงการสัมมนาบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม, การให้ทุนวิจัยและทุนการศึกษาด้านสตรีศึกษาแก่นักศึกษาและบุคคลหรือองค์กรทั่วไป การเปิดสอนหลักสูตรสตรีศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อสร้างนักวิจัยและคนทำงานทางด้านสตรี รวมทั้งให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ที่ทำงานด้านเพื่อหญิงในทุกระดับทั้งในระดับรากหญ้า ระดับประเทศ และระหว่างประเทศ ที่ต้องครอบคลุมไปถึงกลุ่ม ผู้ด้อยโอกาสอื่นๆ ด้วยซึ่งได้แก่เด็ก ผู้สูงอายุ และคนพิการ เป็นประชาสังคมที่ทำให้เห็นตัวตนของผู้หญิงและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค

โดยเฉพาะโครงการหนึ่งที่มีความสำคัญและดำเนินงานอย่างต่อเนื่องทุกปี คือการฝึกอบรม “อาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงชนบทภาคเหนือ”²⁷ ตั้งแต่รุ่นแรกในปี พ.ศ. 2540 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โครงการนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างนักพัฒนาสตรีในระดับรากหญ้า รวมทั้งให้ความรู้ความเข้าใจในประเด็นของกฎหมายด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของตนเอง รวมถึงสามารถนำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาสังคมรอบตัวได้ในอีกทางหนึ่ง²⁸ เนื่องจากที่ผ่านมาผู้หญิงในชนบท รวมถึงผู้หญิงกลุ่มรากหญ้าอื่นๆ เช่น ผู้หญิงคนจนของเมือง (สลัม) ยังขาดโอกาสที่จะเข้าถึงความรู้ และแหล่งข้อมูลที่สำคัญ รวมทั้งการรับรู้โลกกว้างเช่นผู้ชาย

²⁷ ดูตัวอย่างโครงการฝึกอบรม “อาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงชนบทภาคเหนือ” เพิ่มเติมจาก

ภาคผนวก ก

²⁸ จะเห็นมีการจัดหัวข้อฝึกอบรมเกี่ยวกับ กฎหมายหลายประเภท มีอยู่ประเด็นหนึ่งคือ เรื่องกฎหมายที่ดิน ซึ่งแกนนำผู้หญิงชาวบ้าน จากชุมชนแออัดจากชุมชนทหารและฟ้าเปิด สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ในกรณีต่อสู้เรียกร้องในสิทธิชุมชนเรื่องความมั่นคงในที่อยู่อาศัยได้นั่นเอง แต่ผู้ศึกษาไม่แน่ใจว่าเป็นการจัดหัวข้อให้สอดคล้องกับผู้หญิงจากชุมชนแออัดหรือ หรือเป็นหัวข้อที่มีการ กำหนดไว้โดยไม่ได้อิงกับกลุ่มเป้าหมายผู้เข้าฝึกอบรม

ทำให้ผู้หญิงเสียเปรียบในการใช้ชีวิตทุกด้าน รวมถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทและพื้นฐานที่จะทำให้ผู้หญิงมีการพัฒนาตนเองในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิมได้ โครงการนี้จึงถือเป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะได้เรียนรู้และเพิ่มพูนประสบการณ์ใหม่ๆ

สำหรับบทบาทของมูลนิธิผู้หญิง ที่มีต่อกลุ่มผู้หญิงนักกิจกรรมชาวบ้านในชุมชนมหาราชและฟ้าเปิดก็เช่นกัน ถือเป็นส่วนหนึ่งในการต่อยอดการพัฒนาศักยภาพต่อการก่อตัวของกลุ่มผู้หญิงที่ทำงานพัฒนาเพื่อผู้หญิงและเด็กในชุมชนให้เริ่มมีเป้าหมายและอุดมการณ์ชัดเจนขึ้น แม้ว่าจะมีเพียงตัวแทนแค่จำนวนน้อยเข้าร่วม (เนื่องจากถูกจำกัดด้วยจำนวนกลุ่มเป้าหมายและงบประมาณของมูลนิธิผู้หญิงในการจัดอบรมแต่ละครั้ง) และจะเป็นการทำงานในระดับการเข้าหาและพัฒนาระดับปัจเจกมากกว่าระดับชุมชนของมูลนิธิผู้หญิง แต่ปริมาณก็ยังไม่สำคัญเท่ากับความสามารถที่แกนนำหรือตัวแทนนักกิจกรรมผู้หญิงชาวบ้านเหล่านี้จะได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตน รวมถึงนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนและสังคมของตนรวมถึงพัฒนาและแก้ปัญหาของผู้หญิงต่อไปได้อีกด้วย

การทำงานร่วมกันระหว่างผู้หญิงชาวบ้านในชุมชนมหาราชและฟ้าเปิด กับมูลนิธิผู้หญิงฯ ของศูนย์สตรี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นผลสืบเนื่องมาจากความสนใจของทางมูลนิธิผู้หญิงฯ ที่มีต่อบทบาทการพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมของผู้หญิงในชุมชนในโครงการ “คืนน้ำดีให้ลำคูไหล คืนน้ำใสให้คลองแม่ข่า” ในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งในขณะนั้นเป็นกิจกรรมพัฒนาที่ได้รับความสนใจอย่างมากจากองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในฐานะที่เป็นตัวอย่างชุมชนเข้มแข็งและมีศักยภาพในการพัฒนาและจัดการปัญหาของชุมชนโดยชาวชุมชน เพื่อชาวชุมชนเอง เนื่องจากพื้นที่ของชุมชนทั้ง 10 ชุมชนที่ทำกิจกรรมร่วมกันในครั้งนี้เป็นชุมชนที่สังคมทั่วไปเรียกว่า “สลัม” ดังนั้นชุมชนแห่งนี้จึงสามารถดึงดูดความสนใจจากสังคมภายนอกได้มากกว่าภาพชุมชนเข้มแข็งในบริบทสังคมอื่นๆ แม้จะเป็นกิจกรรมเล็กๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่กิจกรรมครั้งนี้ก็เป็นมิติที่ช่วยเปิดประเด็นทางสังคมที่เผยให้เห็นถึงคติสังคมในด้านความไม่เท่าเทียมและหลากหลายทางชนชั้นในความเป็นมนุษย์รวมถึงความแตกต่างระหว่างเพศอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เราคงต้องยอมรับความจริงส่วนหนึ่งว่า แม้ในการทำกิจกรรมครั้งนี้ผู้หญิงจะเริ่มรู้สึกและสำนึกในบทบาทหน้าที่ทางสังคมใหม่ แต่ก็ยังไม่ได้มีมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ หรือ Gender ในจิตคติที่ชัดเจน เป็นเพียงความสนใจในแง่ที่สงสัยว่า พวกเขาอาจจะสามารถเป็นอะไรได้มากกว่าแค่กำลังหรือผู้สนับสนุนการทำงานให้ผู้ชาย หรือเริ่มเข้าใจว่าตนเองถูกกีดกันในการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในชุมชนในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องในสิทธิที่อยู่อาศัยด้วยนั่นเอง รวมถึงการตระหนักดังข้างต้นก็เกิดขึ้นเฉพาะ

บุคคลได้เท่านั้น ส่วนหนึ่งเป็นผู้หญิงที่เคยได้รับโอกาสเข้ามาทำงานในฐานะคณะกรรมการชุมชนนั่นเอง

เมื่อชาวบ้านรวมทั้งผู้หญิงได้มีโอกาสติดต่อกับประธานงานกับกลุ่มนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชนในประเด็นที่อยู่อาศัยมาแล้ว ก็นำไปสู่การเปิดพื้นที่สาธารณะให้แก่ผู้หญิงชาวบ้านในชุมชน จนสามารถก้าวขึ้นมาเป็นแกนนำทางสังคมในชุมชนได้ แม่ปิ่น และพีรรัตน์ เธอทั้งสองคนได้มีโอกาสทำความรู้จักกับนักวิชาการและอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมากขึ้น รวมถึงได้รู้จักการทำงานของเครือข่ายผู้หญิงอื่นๆ ด้วย จนกระทั่งได้เริ่มสนใจประเด็นสิทธิสตรีจนขอสมัครเข้าอบรมโครงการฝึกอบรม “อาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงชนบทภาคเหนือ” เป็นรุ่นแรกในปี พ.ศ. 2540 ที่ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้จัดตั้งมูลนิธิผู้หญิงฯ และหลังจากนั้นก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมกับทางศูนย์สตรีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และทางมูลนิธิผู้หญิงฯ เรื่อยมาจนปัจจุบัน

แม่ปิ่น อาศัยอยู่ในชุมชนมหาราช ส่วนพีรรัตน์ มาจากชุมชนฟ้าเปิด ในช่วง ปี 2540 ทั้งสองต่างทำงานเป็นคณะกรรมการของชุมชน ในตำแหน่งประธานฝ่ายพัฒนาสตรี ผู้สูงอายุและเด็ก จนกระทั่งทั้งสองท่านได้มีบทบาทในการทำงานด้านพัฒนาและเคลื่อนไหวในประเด็นสิทธิสตรีในชุมชนและยังได้มีการจัดตั้ง “ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กชุมชนมหาราชและฟ้าเปิด” ภายใต้อาสาสมัครที่เกื้อหนุนกันจากความตระหนักที่เกิดขึ้นกับสถานการณ์ด้านผู้หญิงในชุมชนและสังคม

แต่จริงๆ แล้วก่อนหน้านี้ “มูลนิธิผู้หญิง กฎหมายและการพัฒนาชนบท” จะเข้ามาทำงานร่วมกับแกนนำผู้หญิงในชุมชนหรือทำงานร่วมกับแม่ปิ่นและพีรรัตน์นั้น ก็มีองค์กรอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เช่น การอบรม “ผู้หญิงกับรัฐธรรมนูญ” (ดังนั้นจะบอกว่าผู้หญิง มีบทบาททางสังคมหลังจากเคลื่อนไหวเรื่องที่อยู่อาศัยก็ยังไม่ถูกต้องนัก แต่ในช่วง พ.ศ. 2538 นี้ เป็นเพียงการอบรมประเด็นการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งยังไม่สามารถสะท้อนปัญหาผู้หญิงออกมาเหมือนเหตุการณ์ผู้หญิงที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์การมีส่วนร่วมในการทำงานระดับชุมชน) เนื่องจากแม่ปิ่นและรัตน์ มีบทบาทในการทำงานด้านการพัฒนาสตรีในชุมชนของตนเองมาก่อนในหลายๆ ด้าน ซึ่งพีรรัตน์กล่าวถึงการอบรมในครั้งนี้ว่า

“ในปี 2538 เป็นช่วงเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญว่าด้วยการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่น มีการเกิดขึ้นของ อบต. แต่ผู้หญิงไม่ได้เข้าไปในอบต. เลย พวกเราก็มาถกถึงปัญหาผู้หญิงถูกกีดกันทางการเมือง ซึ่งต้องการที่จะสนับสนุนให้ผู้หญิงลงสมัครและได้รับเลือกมากขึ้น แต่แล้วผู้หญิงที่เข้าไปก็ไม่เคยถูกใจเลย เพราะยังขาดอุดมการณ์ทางการเมืองที่จะช่วยเหลือด้านสถานภาพของผู้หญิงบางคน เข้ามาเพื่อธุรกิจตนเอง หรือไม่ก็เป็นผู้หญิงที่ถูกผู้ชายดึงเข้ามา เพื่อเป็นไม้ประดับและฐานเสียงสนับสนุนผู้ชายอีกทอดหนึ่งไม่มีบทบาทที่ชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนรวยหรือ

ภรรยานักการเมือง และส่วนใหญ่เป็นเรื่องอิทธิพลมากกว่าที่จะสนใจประเด็นปัญหาผู้หญิง ที่คิดว่าผู้หญิงได้รับเลือกเข้าไปแล้วอะไรๆ จะดีขึ้นบ้าง”

การมองว่าประเด็นปัญหาเฉพาะของผู้หญิงยังคงดำรงอยู่ ท่ามกลางการเปิดโอกาสที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศ ซึ่งอาจมองเห็นได้ง่ายจากปริมาณหรือสัดส่วนของนักการเมืองหญิงในสภา²⁹ และในเมื่อสังคมไทยยังไม่สามารถทำให้เกิดการยอมรับผู้หญิงได้ตามปณิธานสากลสิทธิมนุษยชน หรือแม้แต่ในการใช้ชีวิตประจำวัน การใช้ชีวิตของผู้คนในปัจจุบันที่ถูกตีกรอบ ถูกทำให้คิด ถูกทำให้เชื่อและเคารพในหลักของรัฐธรรมนูญ กฎหมายและนโยบายสาธารณะต่างๆ อยู่แล้ว แต่พื้นที่ทางการเมืองหรือพื้นที่สาธารณะสาธารณะ (Public Space) ส่วนใหญ่กลับมีแต่ผู้ชายเท่านั้น

เมื่อผู้ชายกลายเป็นเจ้าของพื้นที่ดังกล่าวนี้ การออกกฎหมายและบังคับใช้ต่างๆ จึงอาจทำให้เกิดความลำเอียงหรือไม่เท่าเทียมได้จริงตามระบอบสังคมประชาธิปไตย และที่ผ่านมามีการใช้

²⁹ การเคลื่อนไหวของขบวนการสิทธิสตรีในประเด็นเรื่องบทบาทผู้หญิงกับการเมืองและรัฐธรรมนูญนั้น ในช่วงแรกมักจะเป็นการทำงานที่จำกัดอยู่ในมุมมองของนักวิชาการและนักพัฒนาที่เป็นชนชั้นปัญญาชนมากกว่าและมักเน้นการนำกรอบคิดแบบลัทธิสตรีเสรีนิยม (Liberal Feminism) มามองสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงในสังคม ว่าขาดความเท่าเทียมกับผู้ชายในทุกบริบท ทั้งๆ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงระบอบเมืองการปกครองของประเทศมาเป็นแบบประชาธิปไตยแล้ว แต่ในภาคปฏิบัติผู้หญิงซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ในประเทศยังคงถูกจำกัดสิทธิและหน้าที่ให้อยู่เบื้องหลังผู้ชายเสมอ ดังนั้นขบวนการสิทธิสตรีในช่วงแรกๆ จึงให้ความสำคัญกับตัวบทกฎหมายซึ่งเป็นการต่อสู้ระดับ โครงสร้างทางสังคมส่วนบน

เพราะเป็นกรอบคิดและอุดมการณ์ที่สำคัญที่จะมีผลต่อการครอบงำผู้หญิงในบริบทแวดล้อมและชีวิตของผู้หญิง ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหว ของนักสิทธิสตรีในแนวนี้นี้ จึงมุ่งที่จะพัฒนายุทธศาสตร์ใหม่ๆ ในการแย่งชิงหรือโยกย้ายพื้นที่ของผู้หญิงเข้าสู่พื้นที่สาธารณะซึ่งเป็นพื้นที่ของผู้ชายให้มากที่สุด เนื่องจากตัวบทกฎหมายที่ผ่านมามีผู้ชายเท่านั้น ที่สามารถยึดครองพื้นที่และทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย มาตราต่างๆ โดยใช้ชุดความรู้และและอุดมการณ์แบบผู้ชายเป็นตัวตัดสิน ทำให้ขาดมุมมองผู้หญิง และในที่สุดผู้หญิงก็ขาดผลประโยชน์ที่พึงมี หรือมักจะถูกกันออกไปจากการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง และสังคมของผู้หญิงอีกด้วย

จึงจำเป็นต้องมีการตีความการมองการเมืองในแนวคิดแบบใหม่ เพื่อที่จะสามารถดึงดูดและสนับสนุนให้ผู้หญิงเข้าไปในพื้นที่ทางการเมืองหรือพื้นที่สาธารณะ (Public Space) มากขึ้น เพราะในความเป็นจริงพื้นที่ทั้งสอง คือพื้นที่ส่วนตัว (Personal Space) และพื้นที่สาธารณะ (Public Space) นั้นไม่ใช่จุดตรงข้ามที่แยกส่วนออกจากกัน เพราะการเมืองไม่ใช่เรื่องไกลตัวผู้หญิงอีกต่อไป แต่เป็นสิ่งที่แทรกซึมเข้าไปถึงปริมณฑลพื้นที่ส่วนตัวหรือในพื้นที่ของผู้หญิงตามที่สังคมกำหนดด้วยนั่นเอง กล่าวคือผู้หญิงจะได้รับผลกระทบจากการใช้นโยบายหรือการบังคับใช้กฎหมายต่างๆ ที่มีการกำหนดใช้ในสังคม

อำนาจของผู้ชายหรือคนในพื้นที่การเมือง พื้นที่สาธารณะดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในพื้นที่ส่วนตัว ที่ซ้อนทับขึ้นมาบนฐานคิดของการแยกแยะความแตกต่างของเพศ และได้นำมาบังคับใช้เป็นอำนาจที่ชอบธรรมที่จะทำให้ผู้หญิงอยู่หรือดำรงในสถานะของบริบทและพื้นที่ส่วนตัว(Personal Space) ต่อไป อย่างสมเหตุสมผล

ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมเสมอภาคและยุติธรรมในฐานะผู้กำหนด เพื่อป้องกันผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเอง โดยการเคลื่อนย้ายตนเองจากพื้นที่ส่วนตัวหรือพื้นที่ในบ้าน (Personal Space) ไปสู่พื้นที่สาธารณะมากขึ้น การขับเคลื่อนเรื่องผู้หญิงให้เข้าไปสู่พื้นที่สภาและการปกครอง จึงเป็นสิ่งจำเป็น หรือเป็นกลยุทธ์สำคัญที่จะช่วยผลักดันนโยบายหรือกฎหมายที่จำเป็นต่อการพัฒนาสิทธิและเสรีภาพในผู้หญิงอีกทางหนึ่งนั่นเอง และหากผู้หญิงมีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น ก็อาจจะช่วยกันหรือร่วมมือกันต่อรองทางอำนาจของนักการเมืองชายได้มากขึ้นนั่นเอง เพราะหากผู้หญิงมีสัดส่วนน้อย ประเด็นปัญหาเรื่องผู้หญิงก็จะถูกมองข้าม หรือนำไปปฏิบัติและตีความผิดๆ ขาดความเข้าใจและไร้ประสิทธิภาพ

ดังที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อเรื่องของการเมือง เป็นเรื่องของทุกคน เพราะมีอิทธิพลแทรกซึมไปในทุกบริบทของสังคม การเมืองจึงถือเป็นเรื่องส่วนตัวในชีวิตประจำวันทั้งหมดของทุกคน จึงจำเป็นที่ผู้หญิงจะได้ออกมามีบทบาทมากขึ้น ทั้งบทบาททางการเมืองแบบราชการและบทบาทการเมืองแบบไม่เป็นทางการของพลเมืองควบคู่กันไป³⁰ นั่นคือผู้หญิงอาจจะหาพื้นที่ทางสังคมและการเมืองแบบใหม่ได้ ที่นอกเหนือไปจากพื้นที่ในสภาเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง เพราะจะเป็นโอกาสและหนทางที่ผู้หญิงต้องลงทุนทางสังคมน้อยกว่าและง่ายกว่า และจะช่วยทำงานเพื่อผู้หญิงได้หลากหลายรูปแบบและหลายระดับมิติของชีวิต เช่นการเรียกร้องของแรงงานผู้หญิง ต่อกฎหมายลาคลอค การต่อสู้ของผู้หญิงกรณีผลกระทบการสร้างเขื่อนปากมูล การเลือกตั้งคณะบดีในมหาวิทยาลัย จนถึงการค้าตลิ่งใจ และต่อรองในระดับการค้าตลิ่งใจในครอบครัว

แนวคิดข้างต้นเรื่องผู้หญิงกับการเมือง เป็นกระแสแนวคิดและการทำงาน ที่นับเป็นยุทธศาสตร์สำคัญเบื้องต้นของขบวนการสิทธิสตรีไทย ที่จะนำมาสู่การพัฒนาศักยภาพและสิทธิ

³⁰ นั่นคือ มีนักสิทธิสตรีหรือเฟมินิสต์ บางกลุ่มยังยึดถือว่าไม่ควรแยกส่วนพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวออกจากกัน “personal is the political” หรือเรื่องส่วนตัวคือเรื่องการเมือง จึงมีอีกนัยยะ ที่หมายความว่า การต่อสู้ทางการเมืองสามารถทำได้แม้ในพื้นที่ส่วนตัว ผู้หญิงสู้ได้ในทุกที่ ไม่จำเป็นต้องเข้าไปนั่งอยู่ในรัฐสภาหรือทำงานเกี่ยวกับการเมืองการปกครองก็ได้

ของผู้หญิงที่มองว่านำมาสู่ความเป็นจริงและมั่นคงประการหนึ่งของขบวนการสิทธิสตรีในแนวเสรีนิยม ที่จำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมเสมอภาคและยุติธรรม ในฐานะผู้กำหนด เพื่อป้องกันผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเอง โดยการเคลื่อนย้ายตนเองจากพื้นที่ส่วนตัวหรือพื้นที่ในบ้าน(Personal Space) ไปสู่พื้นที่สาธารณะมากขึ้น

เช่นเดียวกับการทำงานของมูลนิธิผู้หญิงฯ ในฐานะขององค์กรที่ทำงานด้านสิทธิสตรี จึงมีการทำงานพัฒนาสตรีในทางการเมืองที่สำคัญสองประเด็นคือ การถ่ายทอดอุดมการณ์ “การมีส่วนร่วมทางการเมือง” และ “การสร้างจิตสำนึก” ในการทำงานพัฒนาเพื่อผู้หญิง และยังได้เปิดโอกาส และสนับสนุนให้เกิดแกนนำผู้หญิงระดับชุมชน หรือส่งเสริมให้ผู้หญิงรากหญ้าเข้าร่วมขบวนการสิทธิสตรีด้วย โดยใช้กิจกรรมในการเข้าถึง “ความรู้” ซึ่งเป็นกลวิธีเบื้องต้นที่สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยสนับสนุนโอกาสทางการศึกษาอบรม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและตระหนักในสิทธิของตนเอง โดยเฉพาะประเด็นกฎหมายและการมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศในระดับโครงสร้างของสังคม มากกว่าการรณรงค์สิทธิเสมอภาคระดับครอบครัวระหว่างหญิง - ชายเท่านั้น

การฝึกอบรมในประเด็นผู้หญิงกับสิทธิสตรีและบทบาททางการเมืองเป็นอีกยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวของผู้หญิงก่อนเข้าไปสู่เวทีการเมือง โดยเฉพาะเวทีการเมืองอย่างเป็นทางการ เสมือนเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนทำงาน หรือกลุ่มนักการเมืองหรือผู้นำสตรีที่เข้าไปทำงานตรงนั้นได้แล้ว เพื่อฝึกฝนให้มีความมั่นใจ มีศักยภาพให้เข้าใจบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้ขับเคลื่อนขบวนการสิทธิสตรีเพิ่มขึ้น จากภาระทางการเมืองและนโยบายอื่นๆ โดยเฉพาะการพัฒนาในกลุ่มผู้หญิงรากหญ้า หรือผู้หญิงชาวบ้านชาวชนบท ซึ่งแต่เดิมมีโอกาสน้อยกว่าผู้ชายและน้อยกว่าผู้หญิงชนชั้นอื่น ที่จะก้าวไปในเวทีการเมืองที่ง่ายกว่า เมื่อการเมืองเป็นเรื่องที่ฝึกฝนกันได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะมีการขับเคลื่อนในประเด็นการฝึกอบรมผู้หญิงทางการเมืองต่อไป

จากหัวข้อการฝึกอบรม ตัวเนื้อหาและกิจกรรมหลักของการฝึกอบรม³¹ ที่มีทั้งหัวข้อเรื่องระบบกฎหมาย, ระบบยุติธรรมและอคติทางเพศต่อผู้หญิง, ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิสตรี แสดงให้เห็นว่า ทางมูลนิธิผู้หญิงฯ ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เน้นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวภายใต้มุมมองแบบเสรีนิยม (Liberal Feminism) ให้ความสำคัญในเรื่อง สิทธิ และความเสมอภาคทางสังคมการเมืองของผู้หญิง และเน้นไปที่การสร้างจิตสำนึกและตระหนักในสิทธิระดับปัจเจก โดยมี

³¹ คุราละเชิดโครงการฝึกอบรม “อาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงชนบทภาคเหนือ” เพิ่มเติมจากภาคผนวก ก

รูปธรรมในการเคลื่อนไหวก็คือการเรียกร้องให้มีกฎหมายที่รับรองสิทธิและคุ้มครองผู้หญิง หรือ การสนับสนุนการเข้าสู่เวทีการเมืองในระบบโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง ที่เสมอเหมือนกับผู้ชายนั่นเอง

การทำงานของมูลนิธิผู้หญิงฯ ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่เล็งเห็นถึงศักยภาพของผู้หญิงชาวบ้าน ในทั้งสองชุมชนนี้ นับเป็นการเคลื่อนไหวที่เปิดเผยมถึงความแตกต่างของผู้หญิงท่ามกลางบริบทสังคมที่ไม่ได้ให้สิทธิและเสียงที่เสมอภาคของทุกคนในสังคม โดยเฉพาะกระแสแนวคิดสตรีนิยม ผิดขาว สตรีนิยมโลกที่ 3 และสตรีนิยมผิวดำหรือผิวดี ที่วิพากษ์การทำงานของทฤษฎีสตรีนิยม ในยุคทันสมัยที่ผ่านมา ว่ามีการอธิบายที่เป็นสากลและละเลยมุมมองความแตกต่างระหว่างผู้หญิงที่อยู่ในชนชั้นและชาติพันธุ์ที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปนั่นเอง ดังนั้นมุมมองที่มูลนิธิเพื่อนหญิงได้เปิดโอกาสให้มีการพัฒนาผู้หญิงจากชนชั้นรากหญ้าหรือผู้หญิงชาวบ้าน ผู้หญิงชนบทมากขึ้น จึงนับเป็นการพยายามพัฒนาขบวนการสิทธิสตรีผู้หญิงให้ครอบคลุมไปบนบริบทเฉพาะที่มีความเฉพาะเจาะจงมากขึ้นด้วยนั่นเอง

ดังที่ แม่ปิ่นและพีรรัตน์มองว่าการเข้าร่วมกิจกรรมกับศูนย์สตรี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมูลนิธิผู้หญิงฯ ถือเป็นโอกาสที่ดีในการเริ่มต้นการเรียนรู้และเพิ่มพูนประสบการณ์ในการทำงาน และการแสวงหาความรู้ด้านสิทธิสตรีอย่างเป็นระบบให้แก่พวกเธอ

“ทางศูนย์สตรี ให้โอกาสพวกเรามาก ทำให้เราได้เรียนรู้หลักวิชาการ ที่มีประโยชน์ จากเดิมที่ทำงานแบบงูๆ ปลาๆ ทำไปเรื่อย ช่วยเขาได้บ้าง ไม่ได้บ้าง พอได้อบรมบ่อยๆ เราก็พูดจารู้เรื่อง และทำให้น่าเชื่อถือในเวทีการทำงานต่างๆ ด้วย มันมั่นใจกว่าเดิม เป็นเพราะทางศูนย์สตรี ความหากลุ่มผู้หญิงที่มีบทบาทเด่นๆ บางคนมาเรียน ไม่รู้เรื่องก็ต้องออกไป บางคนที่มาภาพเขาสวย เป็นนักการเมือง ถึงเขาไม่มีวิสัยทัศน์ แต่ก็เข้ามาได้ด้วยระบบ (หน้าที่การงาน) ไม่มีกลุ่มคนทำงาน ประสบการณ์และผลงานมาก่อน ซึ่งพวกเรามีภูมิลำเนาดีกว่า การดูงานกับที่ศูนย์ฯ นี่ก็ถือว่าเข้มข้นอยู่ มาก ”

นอกจากการเข้าร่วมในเวทีสาธารณะและแวดวงวิชาการบ่อยๆ ยังช่วยส่งผลให้ แม่ปิ่น และพีรรัตน์ มีโอกาสรู้จักกับองค์กรอื่นๆ ที่ทำงานด้านผู้หญิงอีกด้วย ดังเช่นมูลนิธิเพื่อนหญิงที่เข้ามาต่อเนื่องความสัมพันธ์จากศูนย์สตรีศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่

“คราวที่ได้รู้จักกับเพื่อนหญิง เพราะเพื่อนหญิงเขาติดต่อกับศูนย์สตรี มช. เขาก็มาหาชุมชนที่จะเป็นพื้นที่นำร่องโครงการของเขา โครงการณรงค์เกี่ยวกับความรุนแรง เขาต้องการชุมชนที่อยู่ในเขตเมืองพอดี ศูนย์สตรีก็แนะนำชุมชนของแม่ไป ต่อมาก็ได้ทำโครงการลดละเลิกเหล้าตามมา ” (พีรรัตน์กล่าว)

จากปฏิสัมพันธ์ต่างๆที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านและมูลนิธิผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงชาวบ้านสามารถนำความรู้ในครั้งนี้อาปรับประยุกต์ใช้ในการต่อสู้เรื่องสิทธิชุมชนในลักษณะที่มีความเป็นวิชาการมากขึ้น เช่นสามารถโต้แย้งกับวาทกรรมรัฐ โดยสามารถอ้างอิงตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านสามารถเรียกร้องความชอบธรรมในการครอบครองปรัญญ์ หรือเรียกร้องสิทธิการครอบครองที่ดิน ซึ่งชาวบ้านอยู่อาศัยและทำกินมาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง การเข้าร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมกับขบวนการสหประชาคนจนที่หน้าทำเนียบรัฐบาลในช่วง พ.ศ. 2541 ที่ผ่านมา จึงเป็นการเคลื่อนไหวที่ผู้หญิงมีการนิยามตัวตนในสถานะ “ผู้หญิงชาวบ้านที่ยากจน” ร่วมกับความเป็น “นักสิทธิสตรีชุมชน” ³² และเริ่มผสมผสานแนวคิดด้านสตรีนิยมซึ่งเคลื่อนไหวซ้อนทับผ่านเครือข่ายผู้หญิงสลัม, ผู้หญิงสลัมภาคเหนือหรือเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองนั่นเอง ดังนั้นแล้วการพัฒนาตัวตนของผู้หญิงชาวบ้านจึงขึ้นอยู่กับศักยภาพและความสามารถของผู้หญิงในการนำหลักการและแนวคิดทฤษฎีนั้นๆ มาปรับใช้บางอย่างเพื่อให้เข้ากับสภาพสังคมของพวกเขา

การเพิ่มพลังอำนาจของผู้หญิงชาวบ้าน ในชุมชนแออัดทั้งสองที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมฝึกอบรมของมูลนิธิผู้หญิง นั้น นับได้ว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องของการก่อรูปตัวตนและพื้นที่ใหม่ของผู้หญิงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาจากประเด็นเรื่องบทบาทผู้หญิงในเวทีสิทธิชุมชน การที่ผู้หญิงเริ่มถูกคิดถึงตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในบริบทสังคมการเมือง จากสถานการณ์ปัญหาเรื่องสิทธิที่ดินหรือสิทธิในที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้น ดังข้อเท็จจริงที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ถึงการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในขบวนการสิทธิชุมชนและสิ่งแวดล้อม “ผู้หญิง” ได้เรียกร้องความเสมอภาคทางเพศในฐานะ “พลเมืองผู้หญิง” ในชุมชน ที่เป็นการปรับสมดุลของพื้นที่ส่วนตัวของผู้หญิง (Personal Space) ไปพร้อมๆ กับพื้นที่ทางสังคมการเมือง (Political Space)

³² นักกิจกรรมผู้หญิงชาวบ้าน ที่มีการเคลื่อนไหวในประเด็นทางสังคมต่างๆ ต่างมีจุดร่วมหนึ่งที่เหมือนกันนั่นคือ การสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นผู้หญิง ซึ่งสร้างความชอบธรรมในการเป็นผู้จัดการดูแลทรัพยากรต่างๆ ในชุมชนของตน อันเป็นการเคลื่อนไหวที่ขยายมาจากสิทธิระดับปัจเจกบุคคล มาสู่ความเป็นชุมชนสังคมที่เป็นสาธารณะทั้งนี้เป็นเพราะคุณค่าและจิตสำนึกของผู้หญิงเป็นเพศที่มีความเอื้ออาทร ห่วงใยผู้อื่นรอบข้างด้วยตนเอง ดังเช่นที่แม่ปิ่นกล่าวถึงมุมมองการทำงานของตนว่า

“การทำงานเพื่อชุมชนทุกอย่าง เราเริ่มจากความคิดของตัวเองเราก็จริงว่าเราจะเข้าร่วมหรือไม่ หรือว่ามันกระทบกับชีวิตหรือเป็นปัญหาอะไรกับเราหรือเปล่า แต่พอเอาเข้าจริงๆ บางทีเราเองไม่มีปัญหาอะไรหรอก แต่เห็นคนอื่น ๆ ทุกข์ไม่ได้ เราหมั่นก็ต้องลงมาทำงานเพื่อชุมชน แม้เราจะไม่ได้เงิน ไม่มีเงิน ไม่มีความรู้ แต่ด้วยเพศของแม่เรานี้ได้เธอ เพราะสุดท้ายเราก็อยู่ในชุมชน ไม่ใช่เราอยู่โคดเดี่ยว เราทำเพื่อชุมชนสุดท้ายความสุขก็จะตกมาถึงเราด้วย ”

การเข้ามาของมูลนิธิผู้หญิง นอกจากจะช่วยเหลือและส่งเสริมงานพัฒนาผู้หญิงในชุมชนแออัดแล้ว ยังเป็นการช่วยขยายประเด็นของกลุ่มแกนนำผู้หญิงเรื่อง “สิทธิ” อย่างน่าสนใจ ซึ่งเป็นมุมมองของ “สิทธิ” ที่เกี่ยวข้องในด้าน “สิทธิชุมชน” หรือการเรียกร้องสิทธิในที่อยู่อาศัย มาสู่ความสนใจตอบทบทวนในทางการเมืองที่เป็นทางการและสาธารณะมากขึ้น ถึงแม้ว่ายุคนี้การทำงานของนักกิจกรรมผู้หญิงชาวบ้านในชุมชนมหาราชและฟ้าเปิด จะยังไม่มีบทบาทด้านนักสิทธิสตรีที่เด่นชัดมากนักไปกว่าประเด็นผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชน การเปลี่ยนแปลงมุมมองและพื้นที่ของผู้หญิงในชุมชน ที่แกนนำผู้หญิงชาวบ้านไม่ได้คล้อยตามแนวคิดและปฏิบัติการของมูลนิธิผู้หญิงฯ ทั้งหมด ดังนั้นบทบาทของมูลนิธิผู้หญิงฯ ที่มีต่อแกนนำผู้หญิงในชุมชน จึงถือเป็นการต่อยอดความรู้เดิมในเรื่องผู้หญิงกับการพัฒนาที่ผู้หญิงแกนนำชาวบ้านที่ได้ทำมาก่อนหน้านั้นแล้ว เนื่องจากพวกเขารู้สึกว่าความแตกต่างระหว่างผู้หญิงสลัมกับผู้หญิงนักวิชาการไม่เหมือนกันเสียทุกเรื่อง และการทำงานในชุมชนแออัดมีความซับซ้อนของปัญหาที่ต้องใช้เวลาในการต่อสู้ กว่าจะได้มาซึ่งสิทธิที่เท่าเทียมกันทางเพศ แต่ผู้หญิงชาวบ้านยังคงคิดว่าจะทำอย่างไรจึงจะสามารถปกป้องชุมชนและครอบครัวของตนให้อยู่รอดได้ก่อนซึ่งเป็นความมุ่งหวังในอันดับต้นที่ไม่เปลี่ยนแปลง

3.1.2 สิทธิสตรี - สิทธิในตัวตน

มูลนิธิเพื่อนหญิง เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนหนึ่ง ที่เน้นการทำงานในด้านพัฒนาสิทธิสตรี เป็นหลัก โดยก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2523 ในนามของ “กลุ่มเพื่อนหญิง” จนกระทั่งได้รับการจดทะเบียนจากกรุงเทพมหานคร เป็น “มูลนิธิเพื่อนหญิง” เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2534 มูลนิธิมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพิทักษ์สิทธิสตรี รวมถึงให้ความช่วยเหลือผู้หญิงที่ตกอยู่ในสถานะวิกฤติ อาทิ ภัยคุกคามทางเพศ การตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ ถูกสามีทอดทิ้ง ถูกทำร้ายร่างกายและจิตใจ ถูกล่อลวงและบังคับค้าประเวณี ถูกเอารัดเอาเปรียบด้านแรงงาน เช่น ถูกเลิกจ้างอย่างไม่เป็นธรรม หรือถูกเลือกปฏิบัติในเรื่องของการประกอบอาชีพ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวในการละเมิดสิทธิของผู้หญิง ทางมูลนิธิฯ จึงได้ทำงานรณรงค์ เผยแพร่ต่อสาธารณชนและภาครัฐ เพื่อร่วมกันช่วยเหลือแก้ไขและผลักดันนโยบายและแนวปฏิบัติที่เป็นจริงในการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิ รวมถึงส่งเสริมคุณภาพชีวิตของสตรีโดยรวม บนพื้นฐานหลักการสิทธิมนุษยชน

จากบทบาทและภารกิจหลัก ของมูลนิธิเพื่อนหญิงในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เครือข่ายนั้น หมายถึงมูลนิธิเพื่อนหญิงมียุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนขบวนการสิทธิสตรีในทิศทางของการสนับสนุนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มคน ชุมชน องค์กร และหน่วยงานทุกภาคส่วนให้มากที่สุด เพราะการทำงานเป็นเครือข่ายจะช่วยให้การดำเนินงานมีความครอบคลุมและสามารถที่จะช่วยแก้ไขปัญหาคู่หญิงในทุกประเด็น ทบบริบทสังคมเป็นไปอย่างสัมฤทธิ์ผลมากที่สุด ความพยายามนี้เห็นได้ชัดจากสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับคู่หญิงและชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนต่างๆ เช่นชุมชนมหาราชและฟ้าเปิด ในพื้นที่ภาคเหนือ โดยการใช้โครงการชุมชนปลอดภัย ความรุนแรงและโครงการ “ลดเหล้า : ลดความรุนแรงในครอบครัว” เป็นตัวเชื่อมโยงการทำงานของมูลนิธิฯ กับพื้นที่ชุมชนวิจัย โครงการนี้เกิดขึ้นจากความร่วมมือของชุมชนและการทำงานของมูลนิธิเพื่อนหญิง ที่ต้องการรณรงค์เรื่องความรุนแรงในครอบครัว โดยเชื่อมโยงมุมมองของปัญหาที่เกิดจากการดื่มเหล้า ซึ่งเป็นรูปธรรมที่มองเห็นถึงผลกระทบของการดื่มเหล้าได้ชัดประการหนึ่งว่า จะทำให้เกิดปัญหาความรุนแรงในครอบครัวที่เป็นผลกระทบต่อสุขภาพทั้งทางกายและทางจิตใจ ตามมา นอกจากนี้ทางมูลนิธิฯ ยังพยายามสร้างกระแสการรณรงค์ ที่ว่า “The Personal is Politics” ให้ชาวบ้านเข้าใจเรื่องความรุนแรงในครอบครัวว่าเป็นประเด็นปัญหาที่ทุกคนต้องร่วมกันแก้ไข เนื่องจากปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในคู่หญิงและเด็กไม่ใช่เรื่องส่วนตัวหรือเกิดขึ้นแต่ในเฉพาะพื้นที่ส่วนตัวเท่านั้น

ผลที่ได้จากการวิจัยร่วมกันในพื้นที่ สามารถนำมาต่อยอดสานต่อเป็นกิจกรรมภายในชุมชนในระยะเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน หากมองถึงความเข้มแข็งของชุมชนแล้วนั้นก็จะพบว่าชุมชนมีความกระตือรือร้นและมุ่งมั่น ที่จะสร้างชุมชนให้ปลอดภัยจากความรุนแรงต่อคู่หญิงและเด็ก ซึ่งกำลังเป็นปัญหาสำคัญของไทยในทุกระดับสังคม โดยไม่รอแต่การช่วยเหลือของภาครัฐเพียงอย่างเดียว การใช้มุมมองเรื่อง “เหล้า” จึงทำให้สามารถเข้าใจและมองเห็นถึงการใช้ความรุนแรงอย่างเป็นรูปธรรมในระดับชีวิตประจำวัน ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดื่มเหล้าหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งนำมาสู่ความท้าทายในการเพิ่มมุมมองเรื่องเหล้า จากสิ่งมอมเมาและที่มาของปัญหาทางสุขภาพ เศรษฐกิจและสังคมเช่นที่ผ่านมา มาสู่การอธิบายประเด็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ ซึ่งเป็นการเปิดแนวคิดและท้าทายสังคม เรื่องการดื่มเหล้าและปัญหาเรื่องการละเมิดสิทธิในคู่หญิงและเด็กอย่างมีนัยยะสัมพันธ์ซึ่งกัน

สำหรับชุมชนมหาราชและฟ้าเปิด ที่แม้ว่าในยุคที่ผ่านมาจะมีคนดื่มเหล้า แต่ชาวบ้านอ้างว่า มีการกระทำความรุนแรงถึงขั้นลงไม้ลงมือในครอบครัวจากสาเหตุของอาการเมาไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นการคำทอมากกว่า แต่ถึงแม้ว่าจะไม่มีการทะเลาะทำร้ายร่างกายกัน การคำทอก็ถือเป็นความรุนแรงทางหนึ่งซึ่งสามารถทำให้เกิดความเครียดและเกิดความเจ็บป่วยทางจิตใจได้ การทำงาน

รณรงค์ดังกล่าว จึงเป็นการป้องกันปัญหาทั้งเรื่องปริมาณการดื่มเหล้าและความรุนแรงในผู้หญิงและเด็กไปพร้อมกัน โดยเฉพาะเป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างสามี ภรรยา ที่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ท่าบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัวใหม่

การเข้ามาของมูลนิธิเพื่อนหญิง ทำให้คนในชุมชนมองเห็นภาพของปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายที่เกิดขึ้นในสังคมมากขึ้น ช่วงแรกที่แกนนำผู้หญิงของศูนย์ช่วยเหลือเด็กและผู้หญิงได้เข้าไปอบรมกับทางศูนย์สตรีศึกษานั้นก็ยังเน้นการอบรมในระดับแนวคิดทฤษฎี ที่เป็นนามธรรมและอาจมองว่าเป็นเรื่องที่ไกลตัวออกไปสักหน่อยเพราะเป็นการเคลื่อนไหวในระดับโครงสร้างทางสังคมการเมืองระดับบนเป็นส่วนใหญ่ แต่การเข้ามาของเพื่อนหญิงจะมีความเป็นรูปธรรมมากกว่า และเป็นการลงมือทำงานวิจัยร่วมกันกับชาวบ้านในระดับพื้นที่จริงๆ

“มูลนิธิเพื่อนหญิง” มองว่าสังคมควรใช้มาตรฐานเดียวกันในการคุ้มครองพิทักษ์สิทธิส่งเสริมคุณภาพชีวิตหญิงชาย ตามหลักกฎหมายสิทธิมนุษยชน ซึ่งน่าจะมีการทำงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกับมูลนิธิผู้หญิงฯ ศูนย์สตรีศึกษา มช. ที่รณรงค์ในประเด็นเรื่อง สิทธิมนุษยชน เช่นกัน³³ ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นการทำงานที่สะท้อนมุมมองของขบวนการเฟมินิสต์เสรีนิยม ซึ่งให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ประชาธิปไตย ความเสมอภาคและเท่าเทียม รวมถึงตัวบทกฎหมาย เนื่องจากกลุ่มผู้บุกเบิกยุคแรกเป็นกลุ่มคนเคลื่อนไหวที่เคยมีประสบการณ์การเข้าร่วมขบวนการในการต่อต้านการทำงานของรัฐบาลก่อน การทำงานของมูลนิธิเพื่อนหญิงจึงพยายามสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้คนทั่วไปเข้าใจถึงแนวคิดในการปกป้องพิทักษ์สิทธิผู้หญิง ทางมูลนิธิฯ จึงเน้นศึกษาทำงานในพื้นที่และช่วยเหลือรวมถึงเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้หญิง และมีการขยายความร่วมมือในระดับเครือข่ายหน่วยงานที่ทำงานในประเด็นผู้หญิง เพื่อให้ผู้หญิงชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองหรือทำงานต่อไปได้ในระยะยาว โดยที่ทางมูลนิธิจะยังคงเป็นพี่เลี้ยงบ้างบางครั้ง

ศักยภาพของแกนนำผู้หญิงในชุมชนทหารและฟ้าเปิด ซึ่งในขณะนั้นเริ่มเป็นที่รู้จักในฐานะผู้หญิงนักพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมมาก่อนแล้ว ดังนั้นในปี พ.ศ. 2545 มูลนิธิเพื่อนหญิงจึงได้ขอความร่วมมือกับชุมชนทหารและฟ้าเปิด ให้เข้าร่วมเป็นหนึ่งในพื้นที่สำคัญที่ทางมูลนิธิฯ

³³ การทำงานของมูลนิธิเพื่อนหญิง มีหลายด้านด้วยกัน โดยเฉพาะงานเรื่อง ประเด็นแรงงานหญิง ที่มีพื้นฐานมาจากแนวคิด Marxism และ Socialism ที่มองว่าการกดขี่ทางสังคม ของผู้หญิงเป็นผลเช่นเดียวกับการกดขี่และเอารัดเอาเปรียบทางชนชั้นและเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อนหญิงได้ให้ความสนใจกับประเด็นเรื่องของการกดขี่แรงงานในชนชั้นกรรมกร และขยับเข้าสู่ประเด็นเรื่องผู้หญิงชนชั้นแรงงานในเวลาต่อมา นอกจากนี้งานของมูลนิธิยังทำหน้าที่ด้านสังคมสงเคราะห์และจิตวิเคราะห์ในการบำบัดทางสุขภาพจิตอีกด้วย

คัดเลือกเพื่อศึกษาวิจัยในเรื่อง “ชุมชนปลอดความรุนแรงและโครงการลดเหล้า: ลดความรุนแรงในผู้หญิงและเด็กในชุมชน” ซึ่งเน้นศึกษาผลกระทบของสุรากับความรุนแรงในฐานะปัจจัยร่วมโดยมีการพูดคุยทำความเข้าใจร่วมกันกับชาวบ้านและถามถึงความสมัครใจก่อนเข้าร่วมโครงการเพราะทางมูลนิธิต้องการให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะเข้าร่วมโครงการเลิกเหล้าหรือไม่ (ชุมชนไม่ได้เป็นผู้ร้องขอก่อน) เมื่อชาวบ้านตอบตกลงชุมชนมหาราชและฟ้าเปิดจึงมีโอกาสดำเนินงานวิจัยร่วมกับเพื่อนหญิง ซึ่งชุมชนทั้งสองถือเป็นพื้นที่นำร่องของภาคเหนือเพียงแห่งเดียว

โดยจริงแล้วทั้งสององค์กร ได้รู้จักหรือมีความสัมพันธ์อันดีร่วมกันมานานแล้ว จากความสัมพันธ์ส่วนตัวของแกนนำผู้หญิงคือ แม่ปิ่น และพี่รัตน์ กับเจ้าหน้าที่มูลนิธิ ที่ได้มีโอกาสพบกันในหลายๆ เวทีผู้หญิงรวมถึงได้มีโอกาสพบกันในหลายเวทีด้านผู้หญิงที่ทางมูลนิธิผู้หญิงฯ ศูนย์สตรีศึกษา มข. จัดขึ้น บางครั้งเวลาที่ผู้หญิงในชุมชนมีปัญหาที่จะโทรถามปรึกษามาที่มูลนิธิเพื่อนหญิงที่กรุงเทพฯ อยู่บ่อยครั้ง ประกอบกับในขณะนั้นมูลนิธิเพื่อนหญิง ยังไม่มีศูนย์ประสานการทำงานที่เชียงใหม่ คนทำงานทั้งหมดจึงเพียงแต่รู้จักอย่างผิวเผิน แต่ยังไม่เคยได้ร่วมงานอย่างจริงจังเลย ดังนั้นเมื่อครั้งที่มูลนิธิต้องการทำวิจัย ด้วยความสนิทสนมที่เคยร่วมงานกันมาบ้าง บวกกับชื่อเสียงในด้านศักยภาพของชุมชนและแกนนำผู้หญิงในทั้งสองชุมชนนี้ ที่ได้ทำงานเรื่องสตรีในพื้นที่มานานแล้ว ทางมูลนิธิจึงได้เริ่มทำงานจริงจังในพื้นที่ชุมชนทั้งสอง ดังที่เจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อนหญิง ศูนย์จังหวัดเชียงใหม่เล่าว่า

“ตอนแรกเพื่อนหญิงมาลงพื้นที่เรื่องแรงงานที่ลำพูน บางครั้งได้รับเคส ซึ่งอยู่ที่เชียงใหม่ เราก็จะขอความร่วมมือส่งต่อไปยังชุมชนนี้เพราะเขาอยู่ใกล้กว่าเรา มูลนิธิเพื่อนหญิงก็ไม่ได้เข้ามาสนับสนุนด้านใดๆ มากนัก (แนวคิด,งบประมาณ) ตอนนั้นชุมชนทั้งสองเขาก็มีกิจกรรมด้านพัฒนาสตรีอยู่บ้างแล้ว มีความสนใจงานพัฒนาผู้หญิงเพราะเคยไปอบรมจากที่ มข. มา บางครั้งเขาก็เชิญเรามาพูดเรื่องประเด็นความรุนแรง และมีการทำลดยกระแทกความรุนแรง จัดเวทีรณรงค์ร่วมกัน มูลนิธิเป็นเพียงองค์กรร่วม ไม่ได้มีใครเป็นเจ้าภาพ บางครั้งคณะกรรมการศูนย์ ก็อาจจะมาเขียนโครงการเพื่อของบประมาณสนับสนุนตอนนั้นแก้ทำในนามของเครือข่ายแม่หญิงล้านนาด้วย ช่วงก่อนปี 45 ร่วมมือแบบไม่เป็นทางการ แต่หลังปี 45 เริ่มลงมาร่วมมืออย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นช่วงที่มีศูนย์ในชุมชนแล้ว”

ทั้งนี้ในการลงพื้นที่ศึกษา จะมีแม่ปิ่น (แกนนำหญิงจากชุมชนมหาราช) และพี่รัตน์ (แกนนำหญิงจากชุมชนฟ้าเปิด) มีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน ทั้งจัดเก็บสำรวจข้อมูล การพูดคุยให้กำลังใจเคส (Case) ที่ต้องการเลิกเหล้า ทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิเพื่อนหญิง

“ตอนนั้นเราได้ลงมือทำงานร่วมกับเขาคด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงชาวบ้านตาฝ้าๆ ที่นั่งดูเขาทำงาน ก็รู้สึกภูมิใจมาก เพราะเป็นโอกาสที่ดีที่ได้เรียนรู้การทำงานเพื่อชุมชนของเรา เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยพัฒนาชุมชน ” (พีรัตน์ กล่าว)

งานวิจัยของเพื่อนหญิงในชุมชนอ้างว่า “เหล้า” เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดความรุนแรงที่ไม่ใช่แค่ปัจจัยร่วม และอ้างว่าไม่ใช่แค่ผู้หญิงที่ต้องตกเป็นเหยื่อหรือถูกกระทำ เพราะข้อเท็จจริงกลับพบว่ามิใช่น้อยเช่นกันที่ ในบางครั้งผู้ชายก็กระทำรุนแรงต่อคนอื่นในครอบครัว เกือบทุกปัญหาเมื่อวิเคราะห์ลงไปก็พบว่าล้วนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากการดื่มเหล้า เช่นปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดมาจากเหล้า ทำงานเท่าไรสามีกี่ซื้อเหล้ามาดื่ม ภรรยาไม่เห็นเข้าก็เกิดการทะเลาะขึ้น แล้วภรรยาก็อาจได้รับผลกระทบทั้งทางกาย และทางใจ การรณรงค์ในโครงการยุติเหล้า ยุติความรุนแรงจึงเป็นการบอกถึง สิทธิในเนื้อตัวร่างกายที่ใครจะมาทำร้ายไม่ได้ เพราะผู้หญิงไม่ใช่วัตถุที่ต้องรองรับทุกสภาวะอารมณ์ของผู้ชาย เจ้าหน้าที่มูลนิธิเพื่อนหญิงอธิบายถึงผลการศึกษาให้ฟังว่า

“ไม่ใช่เพราะเขาจนแล้วจะดื่มเหล้านะ ในชุมชนมหาราชอาจเรียกว่าเป็นชุมชนคนชั้นกลางได้ด้วยซ้ำ มันมีความเหลื่อมล้ำบางอย่างอยู่ทั้งข้าราชการ ทุกคนมีเงิน มีบ้านราคาล้าน มีหอพัก มีรถยนต์ขับ มันคล้ายกับชนชั้นกลางในเมืองแล้ว ภาพของชุมชนแออัดเปลี่ยนไปและถูกจัดสรรใหม่ คนในชุมชนอาจจะเหมือนกันที่เขาอยู่บนพื้นที่ที่ไม่มีกรรมสิทธิ์เหมือนกันแค่นั้น ในทุกชุมชนแออัดหรือทุกชุมชนในชนบทและเมือง พบว่าปัญหาเหล้ามีความสำคัญมาก ปัญหาทุกอย่างในชีวิตครอบครัว ส่วนหนึ่งมันเชื่อมกับเหล้า คนกินสุกแต่ผู้หญิงรับทุกข์”

จากการพูดคุยกับชาวบ้าน พบว่าถึงแม้ชาวบ้านจะอ้างว่าการกระทำรุนแรงถึงขั้นตบตีกันในชุมชนนั้นมีอยู่น้อยมาก ทั้งจากสาเหตุเหล้าและสาเหตุอื่นๆก็ตามแต่ แต่กระนั้นชุมชนและมูลนิธิเพื่อนหญิงก็ได้จัดทำโครงการร่วมกันคือ “ชุมชนลดเหล้า ลดความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก” ร่วม 2 ปี ช่วง พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2546 และทางมูลนิธิเพื่อนหญิงยังให้การสนับสนุนเพื่อจัดตั้ง “ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กชุมชนมหาราชและฟ้าเปิด” ขึ้นในปี พ.ศ. 2546 ด้วย เนื่องจากการทำงานร่วมกันช่วงแรกจะเป็นงานวิจัย ซึ่งทำร่วมกันในนามตัวบุคคลและความเป็นชุมชน ไม่ใช่ในฐานะ “ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิง” (เพราะศูนย์นี้เพิ่งตั้งขึ้นเป็นทางการหลังจากการได้ร่วมโครงการวิจัยเรื่องเหล้าในช่วงปีที่ 2)

นอกจากนั้นแม่ปิ่นและพี่รัตน์ยังได้ระดมชาวบ้าน ในการร่วมทำงานวิจัยเรื่องเหล้มและความรุนแรง จนสามารถหาแกนนำเด็กเหล้มได้³⁴ โดยเพื่อนหญิงให้งบประมาณสนับสนุนประมาณเดือนละ 7,000 บาท เป็นงบบริหารจัดการในทุกด้าน ตั้งแต่แรกเปิดศูนย์ในปี พ.ศ. 2546 เพื่อใช้ในการลงพื้นที่เป็นต้น จนถึงเดือนสุดท้ายในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2547 แต่เพื่อนหญิงก็ไม่ได้ทิ้งบทบาทออกไปจากชุมชนและศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ ของชุมชนไปเสียทีเดียว ในทุกเวทีที่ศูนย์จัดงานขึ้น ทางมูลนิธิเพื่อนหญิงจะเข้ามาช่วยและร่วมในการจัดกิจกรรมด้วย แต่ในส่วนหาข้อมูลวิชาการและงบประมาณชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินงานเอง โดยมูลนิธิเพื่อนหญิงเป็นเพียงองค์กรร่วมที่อาจให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ งานวิชาการหรือวิทยากรและบุคลากร ตามแต่ที่ทางชุมชนหรือศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ ร้องขอมาหากทางศูนย์ฯ มีความต้องการ

ในการทำโครงการนี้ แม่ปิ่นและพี่รัตน์ ต้องถูกต่อต้านและค่อนข้างอดทนจากผู้ชายและผู้หญิงในชุมชน เช่นถูกค่อนข้างแคะจากชาวบ้านว่า “เป็นผู้หญิงแล้วจะมารู้เรื่องเหล้มได้อย่างไร” หรือ “ถ้าจะเลิกก็จะเลิกเองไม่ต้องให้ใครมาสั่ง” อีกทั้งยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากประธานชุมชน³⁵ ซึ่งมักจะเห็นได้ชัดจากการถูกปฏิเสธความช่วยเหลือและร่วมมือในการทำงานบางครั้ง

“กว่าจะทำให้คนในชุมชนยอมรับได้ ทั้งไอ้คนที่มันกินเหล้ม แล้วก็ยังประธานชุมชนชาวบ้านบางส่วนเขาเขวๆ ว่าจะทำให้ได้หรือ ไปสั่งให้เขาเลิกเหล้มไม่ใช่ง่าย เราก็พยายามบอกไปว่าไม่ใช่สั่งหรือบังคับ แต่เราทำงานแบบสร้างความเข้าใจ ”

³⁴ แกนนำเด็กเหล้ม คือกรณีศึกษาที่เป็นผู้ดื่มเหล้มในชุมชน และสามารถเลิกดื่มเหล้มได้จากการเข้าร่วมกระบวนการ Group Support ซึ่งเป็นวิธีการในการบำบัดผู้ติดสุรา และแกนนำเหล่านี้จะได้มีโอกาสเป็นแกนนำในการรณรงค์ในการเลิกดื่มเหล้มต่อไปด้วย

³⁵ ความไม่พอใจในการสนับสนุนแนวคิดการทำงานด้านสิทธิสตรีในพื้นที่ ของผู้นำชุมชนมหาราช เป็นเพราะท่านเป็นผู้ชายแบบเก่า และยังมีอคติกับบทบาทในเวทีสาธารณะของผู้หญิง ดังจะเห็นได้จากการไม่เข้าร่วมกิจกรรมบางกิจกรรม หรือมองว่ากิจกรรมที่จะพัฒนาสิทธิสตรีไม่มีความสำคัญกับชีวิตของตน แต่ถ้าเป็นการจัดกิจกรรมที่มีขนาดใหญ่ เขาจะเลือกที่จะเข้าร่วม เพื่อที่จะได้สัมผัสศักดิ์ศรีและความสามารถของเขา หรือถ้าเป็นการของงบประมาณเพื่อนำมาพัฒนาในชุมชน เขาก็จะมีความยินดี เช่น ของบสนับสนุนในการสร้างอาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชน เป็นต้น

3.2 เรื่องผู้หญิงและเด็ก: การรณรงค์เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติ - ชาย

สำหรับประเด็นเรื่อง “ความรุนแรงทางเพศ” ในชุมชนทั้งสองนั้นไม่ได้มีความรุนแรงของสถานการณ์ปัญหานี้มากนัก เนื่องจากชุมชนมีการนำระบบทุนทางสังคมวัฒนธรรม นั่นคือระบบเครือญาติและระบบอาวุโส มาปรับใช้ในการจัดการปัญหาของสมาชิกชุมชนมานานแล้ว ในฐานะผู้ใหญ่ผู้มีประสบการณ์ชีวิตมาก่อน ที่จะมีส่วนช่วยในการไกล่เกลี่ยปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ที่ไม่ใช่เฉพาะประเด็นเรื่องสามี ภรรยา หรือครอบครัวเท่านั้น แต่ได้ครอบคลุมไปทุกเรื่อง โดยชุมชนก็จะไม่ก้าวท้าวหรือครอบงำการตัดสินใจ แต่จะให้สิทธิในการเลือกหรือหาทางออกของปัญหาแก่บุคคลที่มีปัญหาเอง ว่าจะตัดสินใจอย่างไร เช่นกรณีที่สามีไปมีภรรยาน้อย ทางชุมชนจะช่วยไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง เพื่อที่จะทำให้ทั้งสองฝ่ายมีสติและอารมณ์ที่พร้อมจะคุยกันด้วยเหตุผล มิใช่การทำร้ายรุนแรงต่อกัน และการจะตัดสินใจหย่าจากกันหรือไม่ ก็เป็นสิทธิที่ทั้งสองจะไตร่ตรองเอง มิใช่คนนอกที่จะเข้าไปกำหนดทางเลือกให้ ทั้งนี้แม้ในช่วงปัจจุบันที่ทางชุมชนมีศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงแล้วนั้น แต่ชุมชนก็ยังมีการใช้ระบบอาวุโสในการจัดการปัญหาอยู่เช่นเดิม เพื่อช่วยทำงานร่วมกับศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิง ให้มีศักยภาพในการจัดการปัญหาได้ดียิ่งขึ้น

“ ในชุมชนตั้งแต่สมัยก่อน เวลาใครทะเลาะกับใครหรือสามีภรรยาทะเลาะกัน เราจะมองว่ามันเป็นลูกเป็นหลาน ต้องช่วยกันแก้ไข เป็นครั้งๆ ไป แม้มันไม่สามารถแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนได้อย่างถาวร แต่ก็ถือว่าให้ชุมชนมีส่วนช่วยแก้ด้วย เพราะทะเลาะกันมากๆ คนอื่นเขาเห็นก็เครียดตามไปด้วย ที่แย่ที่สุดก็คือลูกหลานของเขาเอง ปัญหาต่างๆ ในชุมชนรวมถึงเรื่องปัญหาครอบครัว ชุมชนเรามองว่าไม่ใช่เรื่องของใครคนเดียวหรือบ้านใครบ้านมัน แต่เป็นปัญหาของชุมชนที่ต้องแก้ไขหรือช่วยเหลือซึ่งกัน ไม่อย่างนั้นชุมชนเราก็แตกแยกไม่มีอะไรยึดเหนี่ยว ส่วนใหญ่จะเป็นการประนีประนอมและดักเตือนแนะนำ โดยใช้ทุนทางสังคม เพราะคนส่วนใหญ่ในชุมชนเราก็เป็นญาติกัน จึงง่ายที่ผู้ใหญ่จะเข้ามาช่วยแก้ปัญหา ” (ปู่เปเลว ประธานชุมชนมหาราช)

ถึงแม้ในชุมชนทั้งสองจะไม่ค่อยเกิดปัญหาความรุนแรงทางเพศในชุมชน แต่การได้เห็นได้ยินถึงข่าวคราวของปัญหาความเหลื่อมล้ำและความรุนแรงทางเพศอยู่เสมอจากสื่อต่างๆ จึงเป็นสิ่งผลักดันให้รูปแบบและวิธีคิด ตลอดจนการใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชนต้องเปลี่ยนไป จากเดิมที่ชุมชนมีการจัดการร่วมกันในปัญหาเรื่องความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยหรือประเด็น “สิทธิชุมชน” มาสู่ประเด็น “สิทธิสตรี” พี่รัตน์ แกนนำคนหนึ่งของศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิง ได้เล่าให้ฟังถึงสถานการณ์เรื่องความรุนแรงทางเพศที่เกิดขึ้นในชุมชนฟ้าเปิดครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่มีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อจิตใจของชาวบ้านในชุมชนมากที่สุด เมื่อลูกหลานของคนในชุมชน

เกิดตั้งครรภ์โดยไม่พึงประสงค์ขึ้นมา ทั้งที่เธอมีอายุแค่ 16 ปี และกำลังอยู่ในวัยเรียน แน่่อนที่ว่าผู้ชายและครอบครัวที่เป็นคู่กรณีได้ปฏิเสธความรับผิดชอบในทุกด้าน เมื่อชุมชนได้รับทราบปัญหาแล้วก็มีทั้งคนที่เห็นใจและประณามการกระทำของเด็ก รวมถึงผลกระทบต่อสมาชิกในครอบครัวของเธอ ซึ่งจุดนี้ทางผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนได้เข้ามาดูแลและสอบถามไปที่ความต้องการของเด็กและครอบครัวให้ตัดสินใจว่าจะทางเลือกทางไหนระหว่างเอาเด็กออกหรือจะเอาเด็กไว้ และถามถึงความต้องการ ว่าต้องการจะเจรจาตกลงกับฝ่ายชายด้วยหรือไม่

“ ครั้งหนึ่งในชุมชนมีปัญหาจากการที่เด็กท้องแล้วไม่มีพ่อ ตอนนั้นในชุมชนยังไม่มีศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ ทั้งที่ชุมชนเราก็มีความอบอุ่นดี แต่เพราะเด็กสมัยนี้ออกไปใช้ชีวิตอยู่นอกชุมชนมากกว่า ดังนั้นชุมชนจึงมีส่วนช่วยเหลือตอนปลายเหตุแล้ว โครงสร้างสังคมทุกวันนี้มันแย่ ทำให้เด็กผู้หญิงเจอปัญหาแต่พวกเขาไม่คิด การไหลบ่าทางวัฒนธรรม จะโทษเด็กคนเดียวไม่ได้ ต้องโทษสังคม และโทษผู้ชายด้วยที่ชอบทำให้ผู้หญิงกลายเป็นวัตถุทางเพศ เดียวนี้สังคมของเรามันห่างวัฒนธรรมมาก โลกก้าวไกลเป็นโลกาภิวัตน์ เราไม่ประมาณว่าผู้หญิงใจง่าย แต่เป็นเพราะโอกาสและเวลาที่เอื้ออำนวยให้เด็กมันเคลิบเคลิ้มหลงใหล ทั้งคัปปา เหล้า บุหรี่ มันอยู่ในสถานบันเทิงแล้วมันอาจเผลอได้ ซึ่งเราเวลามีปัญหานี้เราก็อยากจะให้ฝ่ายชายมาร่วมคุยด้วย แต่ส่วนใหญ่ฝ่ายหญิงจะไม่ยอมคืออาจจะมีการพูดคุยมาก่อนที่เราจะเข้าไปแล้ว และรู้ว่าฝ่ายชายคงไม่ยอมรับลูกในท้องและเขาคงรู้สึกอายพวกพี่และชาวบ้านด้วยกลัวเขารู้ เพราะว่าสังคมเรายังไม่ยอมรับผู้หญิงที่ท้องไม่มีพ่อ มันเป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะสังคมไทยเรายังไม่ยอมรับเหมือนต่างประเทศ ที่จะท้องแบบนี้แล้วยังเดินตามถนนได้ ครอบครัวคนไทยเราเชื่อว่าการท้อง ต้องมีสามี! ” (พี่รัตน์กล่าว)

นับเป็นความจริงของสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน และเป็นสิ่งที่คนในชุมชนได้ทำความเข้าใจกับปัญหาในชีวิตของผู้หญิงที่ตกเป็นผู้ถูกระทำ และยังขาดความเห็นใจจากสังคมที่จะช่วยเหลือ ในขณะที่ผู้ชายกลับเป็นฝ่ายที่ไม่ต้องทนรับสภาพความเจ็บปวดทั้งทางสังคมและจิตใจเหมือนผู้หญิง แม่ปิ่น ได้เล่าให้ฉันฟังว่าจากเหตุการณ์เรื่องนี้ ทำให้เธอเองมีความสนใจที่จะมีส่วนช่วยในการดูแลและป้องกันกลุ่มเด็กและเยาวชนให้มากขึ้นทั้งผู้หญิงและผู้ชายให้รู้จักการควบคุมตัวเองให้ “รักนวลสงวนตัว” อย่างเท่าเทียมกันทั้งสองฝ่าย เพื่อที่จะได้ไม่เกิดปัญหาซ้ำๆเหมือนเช่นเด็กผู้หญิงคนดังกล่าว เพราะการจัดการโดยใช้ระบบชุมชนเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอกับสถานการณ์สังคมในปัจจุบันที่พัฒนาและเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ดังเช่นกรณีเด็กท้องไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้น ซึ่งชุมชนมีส่วนช่วยเพียงปลายเหตุแล้วเท่านั้น แต่การทำงานในศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ จะมีส่วนช่วยเติมเต็มการทำงานของชุมชนให้มีความครอบคลุมกับสถานการณ์ปัญหาและการการคุ้มครองสิทธิสตรีในชุมชนที่ดีขึ้น เนื่องจาก

ปัญหาสิทธิสตรีเป็นประเด็นเฉพาะที่ต้องได้รับการดูแลปกป้องที่แตกต่างออกไป จากการจัดการสภาพปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะกระบวนการทำงานในด้านการรณรงค์ป้องกันจากสาเหตุหรือก่อนจะเกิดเหตุการณ์ร้ายขึ้นกับผู้หญิง ที่จะมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดความเข้าใจและตระหนักในสถานการณ์ปัญหาความรุนแรงทางเพศทุกรูปแบบ รวมถึงงานพัฒนาสิทธิสตรีก่อนเป็นสำคัญ

เมื่อชุมชนสามารถจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กในชุมชนขึ้นแล้วนั้น นอกจากภารกิจหลักในการรณรงค์ในประเด็นสิทธิสตรีแล้ว แกนนำของศูนย์ฯ ยังต้องรับผิดชอบการพัฒนางานด้านเด็กและเยาวชนเพิ่มขึ้นอีกด้วย สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรมก็คือ การสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชน เพื่อที่จะได้มีส่วนช่วยพัฒนาการทางด้านสติปัญญาและอารมณ์ให้กับเด็กๆ ตั้งแต้อยู่ในวัยเยาว์เพื่อให้พวกเขาเติบโตเป็นคนดีของสังคมในวันต่อไป³⁶ รวมถึงสนับสนุนการใช้เวลาว่างและช่วยสืบสานประเพณีวัฒนธรรมของเยาวชนในชุมชน เช่น ร้องเพลง เต้นรำ ฟ้อนรำ และเล่นละคร ที่เป็นการผสมผสานทั้งศิลปะแบบเก่าและแบบใหม่ไว้ด้วยกัน รวมถึงสามารถสอดแทรกแนวคิดเรื่องสิทธิสตรีเข้าไปในงานแสดงด้วย

เนื่องจากการพัฒนาสิทธิสตรี จำเป็นที่จะต้องทำควบคู่ไปกับการงานด้านเด็กและเยาวชน เพื่อเป็นการปลูกฝังแนวคิดและอุดมการณ์ในการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อผู้หญิงที่ต้องตั้งแต่วัยเยาว์และหลีกเลี่ยงการตกเป็นกลุ่มเสี่ยงหรือเหยื่อของความรุนแรงทางเพศและครอบครัว รวมถึงเป็นการช่วยปลดปล่อยภาระของแม่ ให้สามารถดำรงสถานภาพและบทบาทที่หลากหลายขึ้น ดังนั้นการทำงานในด้านสตรี เด็กและเยาวชน จึงเป็นการสนับสนุนการทำงานร่วมกันที่ไม่สามารถที่จะแยกส่วนในการทำงานได้

ดังเช่นงานพัฒนาเด็กเล็กของชุมชน ที่กลายเป็นสื่อในการช่วยเหลือผู้หญิงที่ประสบปัญหาความรุนแรงของครอบครัว ดังเช่นเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนนั่นคือการที่ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ ได้มีโอกาสช่วยเหลือน้องอิว ซึ่งเป็นสาวไทใหญ่ วัย 27 ปี ซึ่งเธอได้อพยพจากพม่าเข้ามาทำงานในเมืองไทยตั้งแต่อายุเพียง 15 ปี ปัจจุบันเธอย้ายเข้ามาทำงานในเมืองเชียงใหม่ และอาศัยอยู่ไม่ไกลนักจากชุมชนมหาราช

“ที่ตัดสินใจหนีมาเมืองไทย เพราะได้ยินเพื่อนข้างบ้านเขาเล่าให้ฟังว่ามาทำงานเมืองไทยสบายกว่า เงินก็ดี แบบว่ามีคนในหมู่บ้านเดียวกันเคยมาทำงานแล้วเขากลับมาเยี่ยมบ้าน หนีมาได้ประมาณ 3 ปี จึงได้กลับบ้านเป็นครั้งแรก อาชีพส่วนใหญ่ก็เป็นแม่บ้าน ทำงานอยู่ที่

³⁶ นอกจากนี้ ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กยังเป็น การทำงานที่จะช่วย ปลดปล่อยภาระในครอบครัว ที่ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสออกไปสู่สังคมภายนอกมากยิ่งขึ้น ทั้งพื้นที่ทางเศรษฐกิจ และสังคมการเมือง

แม่ฮ่องสอนได้ประมาณ 5 ปี เป็นแม่บ้านได้ประมาณ 4 – 5 เดือน หลังจากนั้นก็ย้ายมาทำงานเป็น
สาวเสิร์ฟ ที่ร้านอาหารตามสั่งมาตลอด”

น้องอิว ถือเป็นผู้หญิงที่เข้ามาขอรับความช่วยเหลือหรือเป็น เคส (case) ต่างชาติคน
แรกที่เข้ามาขอความช่วยเหลือจากศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ โดยได้เข้ามาขอรับความช่วยเหลือผ่าน
ทางครูแก้ว ซึ่งเป็นครูดูแลศูนย์เด็กเล็กในชุมชนมหาราช อาจกล่าวได้ว่าน้องอิวนั้นไม่ได้ติดต่อขอ
ความช่วยเหลือมาทางศูนย์ช่วยเหลือโดยตรง เพราะเธออาจยังไม่เข้าใจถึงการทำงานของศูนย์
ช่วยเหลือฯ ในชุมชน แต่เธอทราบเพียงในชุมชนนี้มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ที่ไม่ได้กีดกันคนจาก
ภายนอกที่จะเข้ามาขอใช้บริการด้วย ผู้ศึกษาจึงได้นำมุมมองชีวิตของน้องอิวออกมาถ่ายทอด
เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นมุมมองแนวคิดและการทำงานศูนย์และชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะการนำ
มุมมองและแนวคิดเรื่อง สตรีนิยมโลกที่ 3 ที่ไม่ละเลยตัวตนของผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น
น้องอิวที่เป็นเหมือน คนพลัดถิ่น ไร้รัฐ ไร้ชาติ ที่เธอต้องอพยพมาสู่ไทยเพื่อหางานทำ เนื่องจาก
มุ่งหวังที่จะทำงานหาเลี้ยงครอบครัวที่บ้านเดิมให้สุขสบาย

น้องอิวเล่าว่า ตนเองต้องเลิกกับแฟนคนแรกไปเพราะพฤติกรรมที่ไม่ดี ชอบกินเหล้า
และเวลาเมาถึงชอบอาละวาดทุบตี เมื่อตนเองหมดความอดทนลง เธอจึงหนีจากสามีไปอยู่กับเพื่อน
ผู้ชายซึ่งเป็นชาวไทยใหญ่คนหนึ่ง ที่ ขุนยวม (ชื่ออำเภอหนึ่งในจังหวัดแม่ฮ่องสอน) ที่ต่อมาทั้งคู่ก็ได้
เริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยกัน จนมีลูกใหม่อีกสองคน แต่ได้ทิ้งลูกสาวคนโตไว้กับพ่อของเด็กก่อน
เพราะเธอเข้าใจตนเองได้ว่าไม่มีรายได้ อายุก็น้อย ความรู้ก็ไม่มี จึงอาจจะไม่สามารถเลี้ยงลูกได้เอง
ลำพัง ทั้งที่ใจจริงของเธอนั้นอยากกลับไปพม่า แต่เพราะกลับไปแล้วก็จะทำกินไม่เพียงพอและ
ยากจนเหมือนเดิม เธอจึงตัดสินใจอยู่ต่อ เมื่อทำงานอยู่ที่ ขุนยวม ได้สักพัก เธอก็ย้ายมาทำงานที่ ปาง
มะผ้า จ. แม่ฮ่องสอน ทำอาชีพเผ่าถ่านกับสามีคนใหม่ ³⁷

สำหรับสาเหตุที่ได้มีปัญหากับสามีแล้วมาขอความช่วยเหลือจากศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ
นั้น น้องอิวเล่าให้ฟังว่า

³⁷ “ตอนนั้นอายุ 21 และแฟนใหม่อายุ 22 อยู่ด้วยกันลำบากมาก ต้องทำงานรับจ้างหลายอย่าง สร้าง
กระต๊อบ ข้างแม่น้ำ ไปขอที่ชาวบ้านเขาทำบ้าน เกือบนอนหिनเกือบกรวดในแม่น้ำขาย ได้ปี๊บละ 4 บาท บางวันก็
เก็บได้ประมาณ 80 บาท เก็บง่าย แต่เวลาแบกมันหนักเวลาขน ตอนนั้นกำลังท้องด้วย พอเริ่มท้องแก่ก็รับจ้างถัก
ดอกไม้โครเชต์ 10 ดอกต่อ 1 บาท ทำงานที่นี้ได้เกือบ 5 ปี ถูกคนแรกกับแฟนคนนี้ (ผู้หญิง) อายุได้ 1 เดือน
ตอนนี้อายุประมาณ 4 ปีแล้ว ส่วนคนที่สอง (ผู้ชาย) อายุ ประมาณ 1 ปี ตอนนี้ลูกทั้งสองคนยังไม่มีบัตรอะไรเลย
ทั้งที่เกิดในไทย”

“ตอนที่ย้ายเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ เพราะพี่สาวของแฟนเขาชักชวนมา เขาทำงานก่อสร้างอยู่ ส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่ทั้งนั้น พี่สาวเขาอยากให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มาอยู่ในแคมป์คนงาน พอมายู่ที่นี่ปัญหาก็เริ่มเกิดขึ้น เพราะแฟนเชื่อพี่สาวมาก เขาจะเก็บเงินค่าแรงทั้งหมดให้พี่สาวเก็บ เพราะพี่สาวไม่ชอบเรา หนูยังเคยได้ยินเขาพูดนินทาหนูให้คนอื่นฟังว่าหนูก็เกียจทำอะไรไม่เป็น ใช้เงินเปลือง ไม่อยากให้เป็นเมียน้องชาย”

ความเครียดที่เกิดขึ้น เพราะสามีของเธอเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายและมองว่าน้องยิว อาจจะเป็นคนไม่ดีตามที่พี่สาวคอยเตือน ทั้งคู่จึงยากที่จะหันหน้ามาคุยและปรับความเข้าใจ ทั้งๆ ที่น้องยิวได้พยายามจะเป็นฝ่ายปรับตัวเข้าหาก่อนอยู่เสมอแต่ก็ไม่เป็นผล บางครั้งทั้งคู่ก็ทะเลาะกันจนถึงขั้นลงไม้ลงมือ

“พอดีหนูรู้จักกับศูนย์เด็กเล็กในชุมชนมหาราช เพราะเอาลูกสาวคนโตมาฝากเลี้ยงไว้ ตอนที่หนูทำงานก่อสร้างอยู่แถวสี่แยกเซ็นทรัล จ่ายเงินเดือนละประมาณ 200 บาท หนูก็เล่าให้ครูฟัง ปรีक्षाเพราะหนูก็ไม่มีเพื่อนที่ไหน ครูแก้วเขาเห็นเรามีปัญหาเขาก็แนะนำว่าให้ลองมาคุยกับแม่ปิ่นดู เพราะเขาทำงานช่วยเหลือผู้หญิง แม่ปิ่นก็แนะนำว่าให้ลองแยกกันอยู่สักพักก็มากินนอนที่นี่ (ศูนย์เด็กเล็ก) เอาลูกมาด้วยหมด ได้เลี้ยงลูกด้วยแล้ว ก็ช่วยงานครูแก้วดูแลเด็กด้วยเช็ดอึเช็ดฉี่ทำความสะอาด เพราะครูกำลังท้องแก่พอดี ช่วงที่มาอยู่แรกๆ แฟนเขาก็มาตามบอย แยกกันได้ประมาณ 3 เดือน แต่เขาก็ยังมาเยี่ยมลูกเอาขนมมาฝากบ้าง

แม่ปิ่นสอนให้แฟนหนูดูแลหนู อย่าทำร้ายหนู เพราะไม่อยากให้ครอบครัวมีปัญหา พยายามให้กลับมาปรองดอง ตอนนี้อยู่คนเดียวได้ อาทิตย์หนึ่งแล้วเขามาร้องไห้และหนูก็สงสารลูกด้วยเขาร้องหาพ่อทุกวัน สงสารลูก และเรายังรักเขาค่ะ ไม่ใช่ไม่รัก แต่โกรธที่เขาเชื่อพี่สาวมากกว่าเรากลับไปตอนนี้ก็ไม่มีปัญหาอะไร แก้ปัญหาด้วยการไม่พูด ไม่ยุ่งกับเขา ”

มุมมองของปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตของน้องยิว เกิดขึ้นจากเหตุที่ทำให้ชีวิตครอบครัวครั้งแรกของเธอต้องจบลง และปัญหาจากมือที่สามนั่นคือพี่สาวของสามีที่ทำให้ชีวิตคู่ครั้งใหม่ต้องสิ้นลงอีกครั้ง การเป็น “ผู้หญิงพลัดถิ่น” ทำให้ภาพของเธอในสายตาของคนอื่นดูจะแปลกแยกออกไปบนความเหมือนในสายตาของยิว ที่เธอมองว่าเธอก็ไม่ได้มีอะไรที่แตกต่างไปจากผู้หญิงคนอื่นๆ การมาอยู่ที่เมืองไทยไม่ได้ถูกเอาเปรียบด้านสังคมและเศรษฐกิจแต่อย่างใด เงินที่ได้ก็คุ้มค่าเหนื่อยเพียงพอ และเช่นกันแม้ว่าเธอจะไม่ค่อยมีเพื่อนเป็นคนไทย แต่ก็ใช้เวลาชีวิตของยิวในผืนแผ่นดินไทยจะไม่มีที่ให้เธอพึ่งพิงยามใจอ่อนห่อ ยียังมีครูแก้วและแม่ปิ่นรวมทั้งคนอื่นๆ ในชุมชนที่ให้ความช่วยเหลือตัวเธอและลูกยามทุกข์ยากอย่างไม่เลือกปฏิบัติ ไม่มีใครดูแคลนว่าเธอ

เป็นคนไม่มีประเทศหรือไม่ใช่คนไทย เพราะชีวิตก็คือเพื่อนมนุษย์ และเป็นลูกหลานผู้หญิงคนหนึ่งที่ต้องเจอกับปัญหาทางสังคมที่เธอและแม่แต่ใครๆ ก็คงไม่อยากเจอ ดังนั้นการได้รับการเยียวยาทั้งทางกายและทางใจของน้องยิว จากศูนย์ฯ จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เราเห็นว่าผู้หญิงควรทำงานกับผู้หญิงอย่างไม่เลือกปฏิบัติและเสมอภาคเพื่อที่ขบวนการสิทธิสตรีจะได้ครอบคลุมการทำงานแก่เพื่อนมนุษย์หญิงได้มากที่สุด

“ ยิวก็คือผู้หญิงคนหนึ่ง เราไม่ควรไปแบ่งเชื้อชาติวรรณะ เราช่วยได้เราก็ช่วยผู้หญิงไม่ว่าที่ไหนๆ ก็ถูกข่มขืนเหมือนกัน เราเองเป็นผู้หญิง เคยผ่านความเจ็บปวดในชีวิตมาก่อน เรายังเข้าใจ” (แม่ปิ่น)

การดึงประเด็นเรื่อง “สิทธิสตรี” หรือ “สตรีนิยม” มาเป็นแนวคิดหลักที่จะนำมารณรงค์และใช้แก้ปัญหาของผู้หญิงในชุมชนโดยใช้ประเด็นเรื่อง “ความรุนแรงทางเพศ” นั้น ถึงแม้ในชุมชนจะมีสภาพปัญหาของการใช้ความรุนแรงค่อนข้างน้อย แต่การทำงานในจุดนี้ทางศูนย์ฯ ช่วยเหลือผู้หญิงๆ กลับมองว่าเป็นการทำงานเพื่อสังคมส่วนรวมด้วย การรณรงค์เรื่อง “ความรุนแรง” ที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่องและมีรูปแบบตัวอย่างชัดเจนในการทำงานของศูนย์ฯ ช่วยเหลือผู้หญิงๆ และชุมชน ได้มีส่วนช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติและมุมมองของคนในชุมชนให้เข้าใจมากขึ้นว่าความรุนแรงคืออะไร และมันมีผลอย่างไรต่อชีวิตของผู้หญิงและครอบครัว ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและเกิดความเข้าใจว่าการปกป้องและพัฒนาผู้หญิง ก็เป็นประเด็นที่เป็นผลประโยชน์ต่อคนส่วนรวมทุกคนในชุมชน และจำเป็นที่จะต้องร่วมมือกันดูแลแก้ไขเช่นเดียวกับสถานการณ์ปัญหาอื่นๆ ในชุมชนเช่นการรณรงค์เรื่องที่อยู่อาศัยหรือแม้แต่การทำมาหากิน ทั้งนี้เพราะปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องใกล้ตัวที่อาจจะเกิดขึ้นเมื่อไหร่กับใครที่ไหนก็ได้ ดังนั้นจึงได้มีการจัดตั้งศูนย์ฯ ช่วยเหลือผู้หญิงๆ ขึ้นในชุมชน จากแนวคิดที่ว่าชุมชนควรจะร่วมมือกันช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนกันเองก่อนในเบื้องต้น ดังที่ลุงแสวงประธานชุมชนฟ้าเปิดกล่าวว่า

“ศูนย์ฯ แบบนี้ควรจะมีมากๆ มีในทุกชุมชน เพราะมันเข้าถึงความต้องการจริงๆ ของชาวบ้านโดยเฉพาะปัญหาผู้หญิงถูกเอาเปรียบ บางคนอายุไม่กล้าไปหาหน่วยงานข้างนอก ทางศูนย์ฯ ก็สามารถช่วยประสานเขาได้ สามารถเข้าถึงปัญหาได้ตรงจุด และแก้ไขปัญหาได้เร็วด้วย ยังไงก็เป็นคนบ้านเดียวกัน เราไม่ทิ้งกันแน่นอน”

จากเรื่องเล่าสองกรณี “เด็กท้อง” และ “น้องยิว” เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนทั้งสองนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพและความตระหนักในการทำงานของชุมชนและศูนย์ฯ ช่วยเหลือผู้หญิงๆ ในการทำงานด้านพัฒนาและสนับสนุนการทำงานของขบวนการสิทธิสตรีไทย เพราะ

ปัญหาความรุนแรงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนล้วนเป็นผลมาจากคตินิยมเรื่องหญิงชายในสังคม ที่ทำให้ผู้ชายเข้าใจผิดว่าตนมีอำนาจ หรือเป็นผู้ควบคุมที่มีอำนาจเหนือผู้หญิงและมองว่าการกระทำต่างๆ ของตนไม่ใช่เรื่องผิด ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อการทำผิดของตน มีหน้าซ้ำกลับกลายเป็นว่าต้นเหตุของปัญหาหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นผลมาจากผู้หญิงที่ไม่มีการยับยั้งชั่งใจตนเอง หรือขาดศีลธรรมในการควบคุมตนเองในการรักษาวลสงวนตัว

ดังนั้น การทำงานพัฒนาสิทธิสตรี จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำงานกับกลุ่มผู้ชาย โดยสร้างความตระหนักให้กับผู้ชาย ถึงเรื่องผลกระทบที่เกิดจากความรุนแรง เพราะที่ผ่านมาเป็นที่ยอมรับว่า ส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นฝ่ายที่ใช้ความรุนแรงมาตลอด ทำให้ศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ ชุมชนมหาราชและฟ้าเปิด ต้องเร่งวางเป้าหมายการทำงานและพยายามเปลี่ยนวิธีคิดและการแก้ปัญหาไปสู่การณรงค์เรื่อง “รักษาวลสงวนใจ” ที่ผู้ชายต้องเป็นฝ่ายหวงตัวบ้าง สังคมไม่ควรกล่าวหาหรือโทษว่าเป็นความผิดของผู้หญิงเพียงฝ่ายเดียว ประเด็นการทำงานที่ต้องดึงผู้ชายเข้ามาร่วมนี้ จึงกลายเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการทำงานต่อไป ซึ่งทางศูนย์ช่วยเหลือผู้หญิงฯ และชุมชนจะได้มุ่งการทำงานไปที่กลุ่มเด็กและเยาวชนชายมากขึ้น เพื่อเร่งสร้าง “ผู้ชายสายพันธุ์ใหม่” ที่ให้เกียรติ เข้าใจและรู้จักเคารพใน “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ในผู้หญิง เป็นการทำงานที่มุ่งปรับเปลี่ยนในเรื่องทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมและพฤติกรรมในเรื่อง “รักษาวลสงวนตัว” ให้เกิดขึ้นในผู้ชายเอก เช่นเดียวกับผู้หญิงบ้าง ที่ผู้ชายไม่สามารถละเมิดสิทธิของผู้หญิงได้

“ ต้องเข้าใจว่าผู้หญิงก็มีศักดิ์ศรี อย่าได้คิดที่จะละเมิดสิทธิผู้อื่น ผู้หญิงไม่ใช่เสาไฟฟ้าที่ใครเดินมาก็ฉีรด์ได้ทุกเมื่อ โดยเฉพาะผู้ชาย แนวคิดพฤติกรรมของเขาควรได้ถูกควบคุมตั้งแต่เด็ก ต้องรู้จักหวงใจของตัวเอง ไม่ใช่ไขว่ไขว้างเรียกราดหรือฟืนไปทั่ว เพราะผู้หญิงสมัยนี้จะไม่แคร์แล้วว่าสามีจะอยู่ด้วยหรือไม่ เธอมีความสามารถที่จะเลี้ยงดูตัวเองและลูกได้ แล้วผู้ชายพวกนี้จะไม่มีความผิดที่จะไปเรียกร้องเอาลูกคืนได้แล้ว ไขว่คุณต้องมีค่า ถ้าคุณ ไขว่ทั้งไขว้างไป ไขว่คนที่ฟึกมากก็เป็นคนที่ไม่ดี เป็นเศษเดนสังคมเป็นวงจรต่อไปอีก นอกจากนี้ต้องรู้จักยอมรับและรับผิดชอบสิ่งที่ตนทำไปแล้ว ถ้ามว่าเด็กผู้ชายสมัยนี้ความเป็นสุภาพบุรุษมีน้อย ไม่มี ความเป็นผู้นำมีน้อย ไม่มี แล้วในสังคมเราจะพัฒนาไปได้ยังงัยกัน ” (แม่ปิ่น)

การให้ความสำคัญกับการปรับทัศนคติของผู้ชายที่มีต่อการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ เพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กในสังคม เนื่องจากในอดีตการทำงานเชิงแนวคิดและรณรงค์ให้ตระหนักในประเด็นดังกล่าว มักไม่ค่อยมีผู้ชายเข้ามาเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมมากนัก ว่าเป็นการทำงานที่มีแนวคิดเพื่อปรับเปลี่ยนค่านิยมผู้ชายในเรื่องของความรุนแรงและเรื่องเล่าที่ผู้ชายจำเป็นต้องเป็นฝ่ายรับรู้ และเข้าใจว่าเหตุของปัญหาส่วนหนึ่งเกิดขึ้นมา

จากพฤติกรรมของผู้ชายเอง ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ผู้ชายเข้ามามีส่วนร่วมในการรับฟังสภาพปัญหา และหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน จึงเป็นการสร้างความตระหนักให้แก่ผู้ชายที่ได้ผลดีขึ้นต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมโดยให้เขามีส่วนร่วมรณรงค์ด้วยตนเอง

และสำหรับบางครอบครัว ที่ผู้หญิงเป็นผู้ใช้ความรุนแรงต่อลูกๆหรือสามี ก็ได้มีส่วนช่วยให้เธอเหล่านั้นมีความตระหนักในปัญหามากขึ้นเช่นกัน ทำให้สามารถรับความเข้าใจในครอบครัว จนสร้างครอบครัวอบอุ่นขึ้นได้และยังเป็นการลบล้างภาพเก่าๆ ของชุมชนแออัด ที่สังคมภายนอกได้ตราไว้ว่า เป็นแหล่งเสื่อมโทรมที่เต็มไปด้วยปัญหาสังคม ตรงนี้สามารถแบ่งงานรณรงค์ออกเป็นสองระดับคือ ในผู้ชายระดับวัยกลางคน วัยทำงานหรือผู้ใหญ่ก็จะรณรงค์เรื่องความรุนแรงในครอบครัวและเหล้า ส่วนในกลุ่มเด็กและวัยรุ่นชายต้องการรณรงค์เรื่องการมีเพศสัมพันธ์ที่เหมาะสม มีความรับผิดชอบ และการส่งเสริมให้เด็กในชุมชนบวชตามแผน

3.3 สรุป

หากนำแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเอง มาใช้วิเคราะห์กับนักกิจกรรมผู้หญิงชาวบ้านนั้น จะทำให้เข้าใจถึงกลวิธีหรือยุทธศาสตร์ความเคลื่อนไหว (Women's Claim) ที่เริ่มต้นมาจากการพัฒนาที่ระดับตนเองหรือปัจเจกก่อน รวมถึงทำให้เห็นภาพสภาวะความเป็นผู้นำ (Leadership) ในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาสิทธิสตรีที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้หญิงชาวบ้าน ซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจอย่างเป็นพลวัตร พบว่ามีกระบวนการอยู่ในสองช่วงคือ ช่วงแรกเป็นช่วงที่ชุมชนและชาวบ้านเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชน และในช่วงที่สองคือการเริ่มสร้างพลังอำนาจที่จะนำไปสู่การเปิดพื้นที่ทางสังคมการเมืองและสร้างตัวตนใหม่ของของผู้หญิง

การเพิ่มพลังอำนาจในตนเองที่เกิดขึ้น ภายหลังจากการที่ชุมชนได้มีโอกาสได้ประสานความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาภายนอก ตั้งแต่ในยุคแรกที่เป็นเคลื่อนไหวในประเด็นความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย ได้มีส่วนช่วยสร้างเสริมและส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในแนวคิดเรื่องสิทธิในด้านที่อยู่อาศัยหรือสิทธิชุมชนแก่ชาวบ้านที่ชัดเจนขึ้น ทำให้การเรียกร้องของชาวบ้านมีรูปแบบและทิศทางที่ชัดเจนขึ้น หรืออาจเรียกได้ว่ามีระบบระเบียบแบบแผนมากขึ้นนั่นเอง

การเสริมสร้างพลังอำนาจในกลุ่มผู้หญิงนักกิจกรรมผู้หญิงชาวบ้านจึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นมาจาก เป็นการปะทะประสานของพลังภายในและพลังภายนอกที่เป็นการหลอมรวมของอุดมการณ์และแนวคิดต่างๆ ที่ได้จากองค์กรภายนอก รวมถึงการใช้ประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน

เป็นรากฐานและการสร้างพลังอำนาจในผู้หญิงในการพยายามปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจท่ามกลางบริบทสังคมยุคพัฒนาและทุนนิยมปัจจุบัน

นอกจากการได้รับโอกาสในการพัฒนาแนวคิดเรื่องสิทธิในที่อยู่อาศัยแล้วนั้น ชุมชนยังมีโอกาสได้เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและพัฒนาศักยภาพในตนเอง โดยเฉพาะแกนนำผู้หญิงในชุมชนในด้านอุดมการณ์เรื่องสิทธิสตรีอีกด้วย เพราะการเข้ามาของรัฐ ผ่านการทำงานของเทศบาลที่ผ่านมา ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพลังอำนาจแก่คนในชุมชนแต่อย่างใดเลยเพราะการทำงานของภาครัฐเป็นไปเพียงเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้จักแต่เพียงการทำให้ชาวบ้านกลายเป็นเพียงผู้พึ่งพิงภาครัฐที่ต้องรอคอยงบประมาณและการบริการด้านสวัสดิการเท่านั้น นอกจากนั้นชาวบ้านไม่มีสิทธิหรือไม่สามารถเรียกร้องและมีปากมีเสียงได้เต็มที่แต่อย่างใด

ในยุคแรกที่เป็นการเล่นไหวในชุมชนด้านสิทธิชุมชน รวมถึงสิ่งแวดล้อม นอกจากจะเป็นการเปิดประเด็นเรื่องสิทธิในที่อยู่อาศัยแล้วนั้น ยังเป็นโอกาสที่ดีที่ผู้หญิงได้มีส่วนร่วมหรือมีบทบาทการเล่นไหวในพื้นที่สาธารณะที่ชัดเจนขึ้น ถึงแม้จะเป็นพื้นที่แคในระดับชุมชนก็ตามที่แต่ต่อมาแกนนำผู้หญิงในชุมชน ก็สามารถพัฒนาความร่วมมือในระดับเครือข่ายความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาอื่นๆ ได้ ทำให้องค์กรชุมชนของผู้หญิงเติบโตเข้มแข็งและมีอำนาจต่อช่องทางสังคมมากขึ้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ตอนแรกที่ชาวบ้านเริ่มออกมาเคลื่อนไหวและรวมตัวกันเป็นเครือข่ายนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายมากกว่า แต่พอระยะหลังๆ ผู้หญิงก็เริ่มมีบทบาทเข้ามามากขึ้น ข้อมูลนี้กลุ่มเพื่อนร่วมงาน หรือ POP ได้ให้ข้อคิดเห็นที่น่าสนใจว่า

“เป็นเรื่องที่แปลกอยู่เพราะในการทำงานในพื้นที่สลัมที่อื่นๆ ของจังหวัดภาคเหนือ คนที่สามารถขึ้นมาระดับข้างบนได้ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย อาจเป็นเพราะผู้หญิงเขาคงมีมุมมองแนวคิดที่ต่างจากผู้ชาย ผู้ชายจะไม่ค่อยสนใจเรื่องที่อยู่อาศัยเพราะใช้เวลาอยู่ที่บ้านน้อยกว่าผู้หญิง ทำให้มีความผูกพันกับบ้านน้อยกว่าผู้หญิง ผู้หญิงคิดว่าถ้าเราไม่สามารถปกป้องบ้านได้แล้วครอบครัวจะอยู่อย่างไรลูกๆ ต้องเรียนหนังสือใกล้บ้านหากต้องย้ายโรงเรียนไปลูกๆคงลำบาก”

การเล่นไหวด้านสิทธิในที่อยู่อาศัย ถือเป็นการเรียนรู้และ/หรือเป็นก้าวแรกในการทำงานของผู้หญิงชาวบ้านในชุมชนบางคนสามารถพัฒนาตนเองมาสู่ความเป็นนักพัฒนาได้ รวมถึงพวกเขายังสามารถเชื่อมต่อกับองค์กรสตรีกลุ่มอื่นๆ เช่นมูลนิธิผู้หญิง และมูลนิธิเพื่อนหญิง ทำให้พวกเขาสามารถเปิดพื้นที่การเป็นนักเคลื่อนไหวและพัฒนาไปสู่ “เฟมินิสต์” ชาวบ้าน ที่เป็นนักพัฒนานายใต้มีติ “สตรีนิยม” และ “นักสิทธิสตรี” นั่นเอง